

**Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян университети
К. Карасаева атындагы Бишкек мамлекеттик университети**

Д 08.23.672 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 331.21(043.3)

Жакшылык кызы Райма

**ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНУГҮҮНҮН ТУРАКСЫЗДЫГЫНЫН
ШАРТЫНДА КАЛКТЫН КИРЕШЕСИН ЖӨНӨГӨЛҮҮ
08.00.07 адистик коду боюнча - эмгек экономикасы жана демографиясы;**

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
Даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

Авторефераты

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш К. Карасаева атындагы БМУнун Экономикалык программалар жана башкаруу кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчиси:

Савина Светлана Евгеньевна

Экономикалык программалар жана башкаруу кафедрасынын профессору, экономика илимдеринин доктору.

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү уюм:

Диссертациялык кеңештин
Окумуштуу катчысы
э. и. к., доцент

Таранова Е.В.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Рыноктук механизм менен бирге адамзат коому жашап келе жаткан теңсиздик маселеси. Рынокту бөлүштүрүү эффективдүүлүктү чечүү менен бирге теңсиздик маселесин табигый түрдө курчутат. Натыйжада коомдун ичинде рынок белгилеген эрежелер менен ойной албаган адамдардын тобу пайда болот. Натыйжалуу рынок артта калган бул адамдар өзүнүн алсыздыгын – калыстыктын жоктугун көрсөтүп жатышат.

Заманбап коомдордо рынок жараткан адилетсиздиктин ордун толтуруу үчүн “артта калган” адамдарды коргоо зарылчылыгы бар. Коом калктын бул бөлүгүн колдоо үчүн моралдык милдеттерди өзүнө алат, өзүнүн пайдасынын бир бөлүгүн мамлекетке бөлүп берет. Мамлекет коомдун эркин көрсөтүүчүсү болуу менен калктын бай катмарынын кирешесин рынок тарабынан ташталган адамдардын пайдасына багыттайт. Мамлекет кирешени кайра бөлүштүрүү саясатын ушундайча жүргүзүп жатат.

Кирешелерди кайра бөлүштүрүү процессинде мамлекет жана коом тандоо алдында турат: экономикалык эффективдүүлүктү сактап калуу жана коомдун кээ бир мүчөлөрүн коомдук өндүрүш процессинен адилетсиз четтетүү, же экономикалык натыйжалуулукту курмандыкка чалып, социалдык адилеттуулукту сактоо. Коомдун эффективдүүлүктү жана адилеттүүлүктү тандоо процессин изилдөө изилдөөнүн актуалдуулугун түшүндүрөт.

Диссертациянын темасынын негизги илимий иш менен байланышы. Диссертациялык изилдөө БМУнун илимий планына ылайык жүргүзүлгөн. К. Карасаева («Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсү» бөлүмү). Иш 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы менен байланышы бар; Кыргыз Республикасын 2026-жылга чейин өнүктүрүүнүн Улуттук программасы; Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 15-сентябрындагы “Кыргыз Республикасынын 2022-2024-жылдарга фискалдык саясатынын негизги багыттары жөнүндө” токтому; Кыргыз Республикасынын 2024-2028-жылдарга санариптик трансформациялоо концепциясы; Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү Программасынын (ПРООН) 2023-жылга карата адамдык өнүгүү боюнча отчету.

Изилдөөнүн максаты - калктын кирешелерин жана экономикалык бөлүштүрүү мамилелерин чечмелөөгө, аларды түзүүнүн жана мамлекеттик жөнгө салуунун механизмин иштеп чыгуунун жана экономикалык баа берүүнүн негизи катары мамилелерди изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздерин изилдөө жана өнүктүрүү, калктын кирешелерин жөнгө салуунун учурдагы абалына сапаттык талдоо жүргүзүү, ошондой эле Кыргызстандын экономикасынын туруксуз өнүгүшүнүн шарттарында үй чарбаларынын кирешелерин жөнгө салуу механизмин өркүндөтүү боюнча иш-чараларды жана практикалык сунуштарды сунуштоо.

Бул максатка жетүү төмөнкү милдеттерди чечүүнү талап кылат:

- калктын кирешелеринин экономикалык маңызын аныктоо жана чарба жүргүзүүчү субъекттердин экономикалык мамилелериндеги алардын негизги функцияларын жана ролун аныктоо;

- калктын кирешелерин бөлүштүрүүнүн негизги теориялык аспектилерин ачып, калктын кирешелерин бөлүштүрүүнүн процессине мамлекеттин кийлигишүүсүнүн зарылдыгын негиздейт;
- Кыргызстанда кирешелерди бөлүштүрүүнүн учурдагы абалына статистикалык талдоо жүргүзүү жана баа берүү;
- калктын кирешелеринин өзгөрүшүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана учурдагы тенденцияларын аныктоого, ошондой эле аларды түзүүнүн, бөлүштүрүүнүн өзгөчөлүктөрүн ачууга жана аларды мамлекеттик жөнгө салуунун заманбап системасын мүнөздөөгө;
- Кыргызстандын экономикасынын туруксуз өнүгүшүнүн шарттарында бөлүштүрүү мамилелери чөйрөсүндө калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салууну жакшыртуунун негизги багыттарын сунуштайт;
- көп факторлуу корреляциянын жана маалыматтар базасынын регрессиялык анализинин негизинде калктын кирешесинин 2030-жылга чейинки деңгээлинин болжолун иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы төмөнкүдөй:

1. Калктын кирешелерин изилдөөнүн теориялык жана методологиялык ыкмаларын комплекстүү талдоо кирешелерди бөлүштүрүүнүн теориялык аспектилерин аныктоого мүмкүндүк берди, ошондой эле калктын кирешеси түшүнүгүн толуктоо жана тактоо;
2. социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылуу жана кирешелерди бөлүштүрүүдө негизсиз теңсиздикти жана республикада жакырчылыктын өсүшүн азайтуу үчүн кирешелерди бөлүштүрүү процессине мамлекеттин кийлигишүүсүнүн зарылдыгы негизделди;
3. Кыргызстанда калктын кирешелеринин учурдагы абалын, алардын структурасын жана өнүгүү динамикасын изилдөөнүн жүрүшүндө калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун заманбап системасына статистикалык баа берилди;
4. калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу системасындагы калктын теңсиздигине жана жакырчылыктын өсүшүнө алып келүүчү негизги көйгөйлөр жана кемчиликтер негизделди жана топтолду;
5. Туруксуз шарттарда калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу системасын өркүндөтүүнүн жана жаңылоонун негизги багыттары сунушталат.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси аларды мамлекеттик бийлик органдары тарабынан көмүскө эмгек мамилелерин кыскартуу боюнча долбоорлорду иштеп чыгууда, калктын кирешесин мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүүдө жакырчылыкка жана калктын социалдык теңсиздигине каршы күрөшүү боюнча региондук саясат программаларын иштеп чыгууда жана кабыл алууда колдонуу мүмкүндүгүндө турат. Кыргыз Республикасынын калкы.

Коргоо үчүн сунушталган негизги жоболор:

1. Калктын кирешелерин бөлүштүрүүнүн теориялык жана методологиялык аспектилерин комплекстүү талдап-иликтөөнүн негизинде бул категориянын негизги мазмуну, маңызы жана ролу такталды, экономикалык киреше катары калктын кирешеси түшүнүгү толукталды жана такталды. категориясы сунушталган, бул калктын ортосундагы социалдык теңсиздикти жоюу үчүн калктын кирешелерин бөлүштүрүү процессине мамлекеттин кийлигишүүсүнүн

зарылдыгын негиздөөгө мүмкүндүк берген, муну Кыргызстандагы жакырчылыктын жогорку деңгээли көрсөтүп турат.

2. Калктын кирешелеринин структурасынын жана динамикасынын учурдагы абалын комплекстүү талдоо жана ага статистикалык баа берүү калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун азыркы системасы жетишсиз натыйжалуу экендигин көрсөттү, анткени кирешелерди бөлүштүрүүнүн колдонуудагы тартиби калктын арасында социалдык теңсиздиктин өсүшүнө жана өлкөнүн бештен бир калкынын байлыгынын өсүшүнө, калктын калган бөлүгүндө жакырчылыктын жогору болушуна шарт түзөрүн.

3. Калктын кирешелерин жөнгө салуу боюнча теориялык жана практикалык чараларды изилдөө көрсөткөндөй, республикада эмгек ишмердүүлүгүнөн алынган киреше Кыргызстандын кирешесинин жалпы деңгээлинин 70% түзгөнүнө карабастан, эмгек акынын деңгээли өтө төмөн. жана ЕАЭБге мүчө өлкөлөрдүн арасында эң акыркы орунда жана дүйнөнүн 193 өлкөсүнүн ичинен Адамдык өнүгүү индексинин рейтингинде 117-орунда турат.

4. Калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун учурдагы абалы жөнүндө чогултулган маалыматтар калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу системасындагы көйгөйлөрдү жана кемчиликтерди аныктоого мүмкүндүк берди, бул калктын кирешелерин кайра бөлүштүрүү системасын өзгөртүүнү талап кылат. социалдык адилеттуулукту жана эффективдуулукту жогорулатууну, экономиканын енуугушундегу туруктуулукту алда канча натыйжалуу айкалыштыруу учун жаңы куралдарды жана жаңы методдорду колдонуу.

5. Белгиленген көйгөйлөрдү чечүү жана кирешелерди бөлүштүрүүнү мамлекеттик жөнгө салуу механизмдеги кемчиликтерди жоюу үчүн калктын кирешелерин жөнгө салуу механизмдин өркүндөтүү жана өз алдынча иш менен камсыз кылууну жана ишкердикти активдүү өнүктүрүү жолдору сунушталды, бул калктын кирешесин жогорулатуу жана жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү, ошондой эле Кыргызстандагы өтө жакырчылыкты жоюу.

6. 2030-жылга карата калктын жан башына орточо кирешенин деңгээлинин автордук болжолунун негизинде калктын жашоо деңгээлин жогорулатуунун негизги багыттары боюнча практикалык сунуштар жана мамлекеттик кирешелерди жөнгө салуунун кичи жана чакан бизнести өнүктүрүүгө таасирин күчөтүү чаралары боюнча негизделген. Кыргызстандагы орто бизнес жана жеке ишкерлик.

Өтүмө ээсинин жеке салымы. Ар тараптуу изилдөө калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун теориялык жана методологиялык негиздерин жалпылоого, системалаштырууга жана толуктоого мүмкүндүк берди. Бишкек шаарынын практикалык ишмердигине өзүн өзү иш менен камсыз кылууну жана кичи жана орто бизнести өнүктүрүү боюнча бир катар сунуштар киргизилди. колдонуудагы ишке ашыруу күбөлүгү менен далилдеп турат. атындагы БМУда диссертациялык иштин айрым жоболору колдонулган. К.Карасаева «Калктын кирешеси», «Чакан жана орто ишканалар» курстары боюнча окуу-методикалык комплексти жана бул дисциплиналар боюнча методикалык колдонмолорду иштеп чыгууда

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Диссертациялык иштин негизги жыйынтыктары эл аралык, республикалык, ЖОЖдор аралык жана

университеттер аралык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган жана талкууланган, анын ичинде: “Кыргызстандын экономикасын инновациялык өнүктүрүүнүн стратегиялары” (Бишкек, К.Карасаев атындагы БМУ, 2019-ж.), «Дүйнөлүк эпидемиологиялык жана социалдык-экономикалык кризистин шарттарында экономикалык өсүштү камсыз кылуу» (Бишкек, К. Карасаева, 2021), Эл аралык жаштар аналитикалык конгресси: “Жаштар Чоң Евразияда: потенциал, тобокелдиктер, коопсуздук, кызматташтык” (Бишкек-Москва, КРСУ, 2022), Эл аралык илимий-практикалык конференция “Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсү: реалдуулук жана перспективалар ” (Бишкек, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик башкаруу академиясы, 2023-ж.).

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Диссертациялык иштин негизги жоболору 13 илимий макалада жарык көргөн, жалпы көлөмү 7,0 б.б. анын ичинде RSCIde индексацияланган журналдарда 10 макала, анын ичинен 2 макала Россиянын басмаларында жарык көргөн.

Иштин структурасы символдордун тизмегин, кириш сөздү, үч бөлүмдү, корутундуну, практикалык сунуштарды жана адабияттардын тизмесин камтыйт. Иш компьютердик тексттин 190 бетинде берилген, 24 таблица жана 16 цифрадан турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ.

Киришүү диссертациянын темасынын актуалдуулугун негиздейт, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин формулировкалайт, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгын көрсөтөт, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык маанисин, изденүүчүнүн жеке салымын ачып берет, негизги жоболорду тизмелейт. коргоого сунушталган диссертацияны жана диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоону белгилейт.

«Үй чарбаларынын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун теориялык жана методологиялык негиздери» деген биринчи глава рынок экономикасынын жана мамлекеттик жөнгө салуунун шартында үй чарбаларынын кирешелерин изилдөөнүн теориялык негиздерин жана методологиялык мамилелерин изилдөөгө арналган. Киреше түшүнүгүн экономикалык категория катары талдоого, алардын маңызына, функцияларына, структурасына жана классификациясына негизги көңүл бурулат.

Кирешени аныктоонун теориялык жолдору, алардын экономикалык системадагы ролу жана мааниси каралат. Киреше акчалай эквивалент гана эмес, ошондой эле түзүлгөн наркты бөлүштүрүү процессиндеги экономикалык мамилелердин чагылышы экени аныкталды.

Анализдин алкагында кирешени аныктоонун негизги ыкмалары изилденген:

Сандык ыкма: Белгилүү бир мезгил ичиндеги бардык акчалай түшүүлөрдүн суммасы катары киреше (Дж. Хикс, И. Фишер).

Сапаттуу мамиле: Инсандын өндүрүш процессине катышуусун чагылдырган, түзүлгөн улуттук продукциянын үлүшү катары киреше (А. Маршалл, П.А. Самуэльсон).

Социалдык-экономикалык мамиле: Киреше наркты бөлүштүрүү жана кайра бөлүштүрүү процессинде пайда болгон экономикалык мамилелер катары (А.И.Суринов).

Аныктама такталган: «Мамлекеттик киреше – бул жумушчулардын эмгеги менен түзүлүүчү акча жана жаратылыш ресурстарынын жыйындысы жана адамдын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн үзгүлтүксүз жеткиликтүү болгон жана жаңы кирешелерди бөлүштүрүү жана кайра бөлүштүрүү учурунда келип чыккан мамилелерди чагылдырат. баалуулук жараткан».

Кирешелердин экономикадагы ролун чагылдыруучу негизги функциялар каралат:

- ✓ Репродуктивдүү: калктын жашоосу үчүн каражаттар менен камсыз кылат.
- ✓ Стимулдаштыруу: адамдардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга түрткү берет.
- ✓ Статус: инсандын социалдык абалын аныктайт.
- ✓ Натыйжалуу суроо-талапты калыптандыруу: киреше менен керектөөнүн ортосундагы байланышты камсыздайт.
- ✓ Регулятивдик: эмгек рыногуна, жыргалчылыкка жана экономикалык тең салмактуулукка таасир этет.
- ✓ Бухгалтердик эсеп: кирешелерди жана алардын структурасын талдоо үчүн маалыматтарды берет.
- ✓ Социалдык: социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылуу механизмин чагылдырат.

Ар кандай критерийлер боюнча кирешелердин классификациясы каралат, бул алардын табиятын тереңирээк талдоого мүмкүндүк берет:

- ✓ Форма боюнча: накталай жана натуралай.
- ✓ Булактары боюнча: эмгек жана эмгек эмес.
- ✓ Деңгээли боюнча: номиналдык, реалдуу жана жеткиликтүү.
- ✓ Кадимкилик боюнча: туруктуу жана убактылуу.
- ✓ Мыйзамдуулук боюнча: мыйзамдуу жана көмүскө.
- ✓ Колдонуу багыты боюнча: керектөө жана топтоо үчүн.

Кирешелердин аныктамаларын талдоонун негизинде төмөндөгүлөр аныкталды:

Киреше микро жана макро деңгээлдеги экономикалык мамилелерди чагылдырат.

Кирешенин булагы болуп калк менен ишканалардын ортосунда бөлүштүрүлгөн түзүлгөн нарк эсептелет.

Киреше менчик укугу менен байланышкан бөлүштүрүү мамилелеринин натыйжасында түзүлөт.

“Кыргыз Республикасындагы калктын кирешелери жана аны бөлүштүрүү” деген экинчи бөлүмдө калктын кирешелеринин структурасы, анын негизги компоненттери жана булактары каралат:

- ✓ Эмгек акы көпчүлүк жарандардын кирешесинин негизги булагы катары.
- ✓ Бизнестен жана айыл чарбадан түшкөн киреше.
- ✓ Социалдык төлөмдөр жана которуулар, анын ичинде жөлөкпулдар, пенсиялар жана мигранттардын трансферттери.

Акыркы жылдардагы калктын кирешелеринин өзгөрүшү, анын ичинде экономикалык кризистердин жана глобалдык факторлордун таасири талданат.

Шаарлардагы жана айыл жерлериндеги кирешелердин динамикасы изилденип, аймактардын ортосундагы диспропорциялар аныкталган. Кирешелердин теңсиздиги, Джини индекстери, ошондой эле алардын калктын жашоо сапатына тийгизген таасири жөнүндө маалыматтар берилген.

Социалдык теңсиздиктин негизги себептери, мисалы, эмгек акыдагы айырмачылыктар, билим берүү жана саламаттыкты сактоонун жеткиликтүүлүгү сүрөттөлөт.

Жакырчылыктын өсүшүнө макроэкономикалык туруксуздуктун жана миграция сыяктуу тышкы экономикалык факторлордун таасири каралат.

Ар кандай социалдык топтордун ортосунда кирешелерди бөлүштүрүүнүн өзгөрүшү талдоого алынат. Жакырчылыктын чегиндеги калктын саны жана аны региондор боюнча бөлүштүрүү боюнча статистикалык маалыматтар келтирилген.

Жакырчылыкка дуушар болгон негизги тобокелдик топтору, анын ичинде балалуу үй-бүлөлөр, айыл тургундары жана пенсионерлер аныкталган.

Көмүскө экономиканын ролуна жана анын кирешелердин расмий статистикасына жана социалдык камсыздоо деңгээлине тийгизген таасирине өзгөчө көңүл бурулат.

Кирешелерди жөнгө салуу жана теңсиздикти азайтуу боюнча мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан чаралар да талданат:

Социалдык саясаттын негизги багыттары, анын ичинде социалдык колдоо программалары, салык системасын реформалоо жана жакырчылыкты азайтуу белгиленген.

Минималдуу эмгек акыны жогорулатуу, социалдык төлөмдөрдү индексациялоо, иш менен камсыз кылууну стимулдаштыруу сыяктуу кирешени мамлекеттик жөнгө салуунун негизги инструменттери каралат.

Жакырчылыкты кыскартууга багытталган мамлекеттик программалардын натыйжалуулугуна жана алардын кирешелерди бөлүштүрүүгө тийгизген таасирине талдоо жүргүзүлдү.

Социалдык теңсиздиктин көйгөйлөрүн чечүүгө, анын ичинде адамдык капиталды өнүктүрүүгө жана билим берүүгө жана саламаттыкты сактоого инвестицияларды стимулдаштырууга комплекстүү мамиле жасоо зарылчылыгы баса белгиленди.

Рыноктук мамилелерге өтүү менен жеке кирешенин калыптанышы, эмгек акы, социалдык трансферттер жана башкалар сыяктуу экономикалык категориялардын жана процесстердин маңызы өзгөрөт. Эгерде эл чарбасын пландаштыруунун борборлоштурулган системасынын шартында эмгекчилерди материалдык жана турмуштук жыргалчылыктар менен камсыз кылуунун бирден-бир жолу аларды коомдун ар бир мүчөсүнүн эмгек елчеме менен керектөө елчемундегу эквиваленттиктин жарыяланган принцибинин негизинде белүштүрүү болгон болсо, анда рыноктук системада бул жөлөкпулдар кызматкердин квалификациясын жана убактысын эмгек акыга жана пайдадан түшкөн кирешеге түздөн-түз алмашуу принцибине ылайык бөлүштүрүлөт. 96 Кыргызстандын экономикасындагы бул өзгөрүүлөргө байланыштуу калктын

кирешесинин калыптанышы өзгөрдү. 90-жылдардын башында мамлекет экономикадагы кирешелерди бөлүштүрүү процесстерин жөнгө салуудан баш тартса, Батышта өнүккөн өлкөлөрдө кризис учурунда мамлекет, тескерисинче, бул процесстерге активдүү катышып, аларды жөнгө салып, саясат жүргүзүп келет. кирешелерди жөнгө салуу. Натыйжада, Кыргыз Республикасынын экономикасында калк үчүн кирешелерди түзүү системасында көйгөйлөр пайда болуп, өлкөдөгү кризистик кырдаалды курчуткан. Биздин оюбузча, кирешелердин олуттуу теңсиздигинин келип чыгышынын жана жакырчылыктын есушунун себептерин белуштуруу мамилелеринин чейресунде издеп табуу жана кирешелерди тузууде жана аны белуштурууде мамлекеттин ролунун жогорулашын камсыз кылуу керек. Бирок, үй чарбаларынын кирешелеринин калыптануу тенденциялары боюнча тыянак чыгаруудан мурун, келгиле, адегенде кирешелерди талдоо жана аларды трансформациялоо өзгөчөлүктөрүнө кайрылалы.

Калктын кирешелерин талдоо аларды негиздүү түзүүнүн жана жөнгө салуунун негизи болуп саналат; Калктын кирешелеринин деңгээлин, динамикасын жана түзүмүн талдоо үчүн индексстик метод, убакыттык катар методу жана салыштыруу ыкмасы колдонулат. Калктын кирешелерин талдоо үчүн маалыматтык база мамлекеттик статистиканын материалдары жана анкета болуп саналат.

Кыргыз Республикасында башка өлкөлөрдөгүдөй эле акчалай кирешелер стандартташтырылган структурага ээ. Бул структуранын компоненттери илимий көз караштан алганда, акчалай кирешенин формалары болуп саналат.

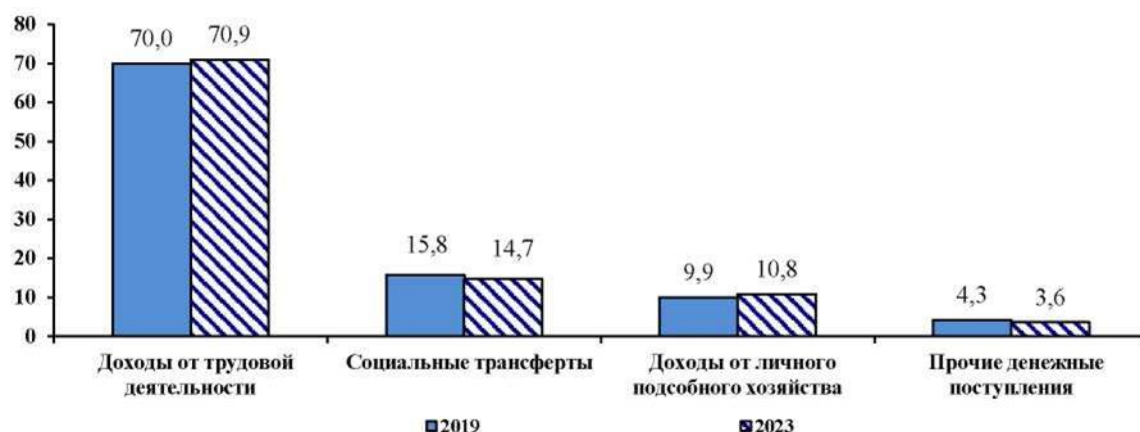
Диссертациялык иштин изилдөө объектиси болуп Кыргыз Республикасынын экономикасынын туруксуз өнүгүүсүнүн шарттарында калктын кирешелери жана аларды мамлекеттик жөнгө салуу саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп калктын кирешелерин бөлүштүрүү боюнча калк менен мамлекеттин, калктын жана ишканалардын ортосундагы экономикалык мамилелер, ошондой эле кирешелерди бөлүштүрүүнү мамлекеттик жөнгө салуу саналат, анын максаты калктын ортосундагы социалдык теңсиздикти жана жакырчылыкты жоюу болуп саналат. калк.

Изилдөө методдору. Диссертациялык иште керектүү тыянактарды аныктоого жана түзүүгө мүмкүндүк берүүчү статистикалык, эконометрикалык, салыштырма, графикалык, сандык, математикалык жана экономикалык моделдөө сыяктуу жалпы илимий изилдөө ыкмалары колдонулган.

Өлкөнү өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясынын жалпы максаты – туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу, толук убакытта иштөө үчүн шарттарды түзүү, жогорку жана туруктуу киреше алуу, социалдык кызматтардын кеңири спектрине жеткиликтүүлүк, ошондой эле жарандардын жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатуу, дени сак чөйрөдө жашоонун жогорку стандарттарын сактоо. Адамдык жана социалдык өнүгүү маселелери Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатында негизги орунду ээлейт. Аларга калктын татыктуу эмгек жана билим алуу мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу, калктын ден соолугун коргоо, анын аялуу катмарын коргоо, жарандардын коомдук жана маданий турмушка активдүү катышуусу кирет. Бул иш-чаралардын баары

бакубаттуулукту жогорулатууга жана жакырчылыкты кыскартууга көмөктөшөт жана Туруктуу өнүгүү максаттарына толук шайкеш келет.

Жалпысынан үй чарбаларынын акчалай кирешелери төмөнкүдөй формаларда болот:

- Жумуштан алынган киреше.
- Социалдык трансферттер.
- Жеке чарбадан алынган киреше.
- Менчиктен түшкөн киреше.
- Башка акчалай түшүүлөр

Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн стратегиялык багыттарынын бири болуп ички дүң продуктунун тездетилген өсүшү саналат. Бирок, салыштырмалуу кыска мөөнөттө ИДПнын тез өсүшү объективдүү зарыл болсо да, бул экономикадагы оң түзүмдүк өзгөрүүлөр менен бирге болушу керек. Ал эми экономикада келип чыккан дисбаланс жоюлбаса, анда ИДП эки эсеге көбөйгөн учурда да өлкөнүн социалдык-экономикалык абалы начарлайт.

Таблица 3. – Кыргыз Республикасында ИДПнын жана эмгек акынын динамикасы.

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2019	2020	2021	2022	2023
Ички дүң продукция (азыркы баалар боюнча), миллион сом	654015,2	639688,6	782854,3	1020744,6	1228898,8
ИДПнын өсүү темпи өткөн жылга салыштырмалуу пайыз менен	104,6	92,9	105,5	109,0	106,2
Калктын жан башына ички дүң продукция, миң сом	98,1	94,2	113,2	146,3	173,1
Эмгекке акы талее, (азыркы баалар боюнча), миллион сом	151976,9	165275,3	188286,9	249929,1	-
Эмгек акынын өсүш темпи өткөн жылга салыштырганда % менен	102,4	108,8	113,9	132,7	-
ИДПдагы эмгек акынын үлүшү,%	23,2	25,8	24,1	24,5	-

Таблицадан көрүнүп тургандай, 2023-жылы ИДП 2019-жылга салыштырмалуу 574 883,6 миллион сомго өскөн, ал эми эмгек акынын ИДПдагы үлүшү 1,3 пайыздык пунктка гана өскөн. Кыргызстанда 2023-жылы минималдуу жана орточо айлык акынын ортосундагы канааттандырылгы эмес катыш 11,1 эсени түздү. ЭЭУ бул көрсөткүчтү 50% түзүүнү сунуштайт, ал эми Европа Кеңешинин Социалдык укуктар боюнча комитети Европалык Социалдык

Хартиянын төртүнчү беренесине комментарий берип, минималдуу жана орточо айлык акынын катышы 60тан төмөн болбошу керектигин белгилейт. %.

2023-жылдагы Кыргыз Республикасынын калкынын акчалай кирешеси 781,0 млрд сомду түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 22,6 пайызга өскөн. Керектөө бааларынын индексин эсепке алуу менен эсептелген калктын реалдуу акчалай кирешесинин көлөмү 2023-жылы 704,9 миллиард сомду түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 10,6 пайызга өскөн.

Таблица -5. Жашаган жери боюнча үй чарбаларынын акчалай кирешеси (жан башына орточо, айына сом)

	2019	2020	2021	2022	2023
Всего					
Акчалай киреше - жалпы	5 684,7	5 625,4	6 647,8	7 948,36	9 716,05
анын ичинде:					
жумуштан түшкөн киреше	3 978,9	3 793,8	4 406,3	5 479,5	6 888,85
социалдык трансферттер	898,7	938,6	987,9	1 155,9	1 423,46
жеке чарбадан алынган киреше	565,3	671,0	949,6	984,6	1 054,16
башка акчалай түшүүлөр	241,9	222,0	303,8	328,3	349,57
Шаардык поселоктор					
Акчалай киреше - жалпы	5 886,0	5 701,9	6 514,0	7 885,6	9 833,50
анын ичинде:					
жумуштан түшкөн киреше	4 583,8	4 403,8	5 059,8	6 287,7	7 880,35
социалдык трансферттер	919,3	949,8	989,4	1 117,5	1 405,43
жеке чарбадан алынган киреше	66,1	82,5	114,1	142,3	141,55
башка акчалай түшүүлөр	316,8	265,8	350,7	338,1	406,17
Айыл					
Акчалай киреше - жалпы	5 571,7	5 581,7	6 727,3	7 984,9	9 647,98
анын ичинде:					
жумуштан түшкөн киреше	3 639,4	3 446,2	4 018,0	5 009,3	6 314,30
социалдык трансферттер	887,1	932,1	987,0	1 178,2	1 433,91
жеке чарбадан алынган киреше	845,4	1 006,4	1 446,2	1 474,7	1 583,01
башка акчалай түшүүлөр	199,8	197,0	276,1	322,6	316,77

Үй чарбаларын комплекстүү тандап изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөткөндөй, 2023-жылы Кыргыз Республикасынын калкынын колдо болгон акчалай кирешеси 2019-жылга салыштырмалуу өсүү менен жан башына айына 9716,0 сомду түздү. 1,7 эсе. Калктын акчалай кирешелери кызматкерлерге төлөнгөн эмгек акыдан, социалдык трансферттерден (пенсиялар, пособиелер, стипендиялар, камсыздандыруу компенсациялары жана башка төлөмдөр), жеке ишкердик менен алектенген адамдардын кирешелеринен, мүлктөн түшкөн кирешелерден (депозиттер, баалуу кагаздар, дивиденддер, ижара акысы) түзүлдү. мүлктү ижарага алуу), жеке көмөкчү чарбалардан түшкөн кирешелер жана башкалар.

Шаардык поселоктордо жана айыл жеринде жашаган калктын акчалай кирешелеринин структурасы бир кыйла айырмаланат. Шаар тургундары үчүн акчалай кирешенин жалпы көлөмүндө эмгек ишмердүүлүгүнөн алынган

кирешенин үлүшү 80,1 пайызды, айыл тургундары үчүн 65,4 пайызды түздү. Шаар тургундарынын арасында социалдык трансферттердин үлүшү 14,3 пайызды, айыл тургундарынын арасында 14,9 пайызды түздү. Жеке участоктордо өндүрүлгөн айыл чарба продукциясын сатуудан түшкөн кирешенин үлүшү айыл калкынын арасында 16,4 пайызды, шаар калкынын арасында 1,4 пайызды гана түздү.

6-таблица - Кыргыз Республикасындагы калктын номиналдык акчалай кирешелери (млн. сом).

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргыз Республикасы	447879.2	451943.5	541755.0	637083.2	781015.2
Баткен областы	32022.6	33381.4	38886.4	42746.2	56937.8
Жалал-Абад областы	77818.9	81921.1	101142.5	112791.5	141826.5
Ысык-Көл облусу	34374.0	35581.5	44069.5	57711.3	63863.4
Нарын областы	16228.1	16387.8	20599.4	24376.3	27879.1
Ош областы	92318.2	91719.0	112216.9	122095.6	149448.1
Талас району	15654.4	17386.1	19004.0	19795.0	23925.4
Чүй облусу	72866.6	70471.5	82639.5	102647.9	120081.5
Бишкек	88411.0	86442.2	101010.2	126879.4	161318.1
Ош шаары	18185.5	18653.0	22186.6	28039.9	35735.3

Аймактык мааниде алганда эң аз акчалай кирешелер Талас (23925,4), (Нарын 27879,1), Ош (35735,3), Баткен (56937,8) облустарында болгон. Эң көп киреше Бишкек (161318,1), Ош (149448,1), Жалал-Абад (141826,5), Чүй (120981,5) жана Ысык-Көл 63863,4 облустарында.

7-таблица. - Кыргыз Республикасындагы калктын колдо болгон акчалай кирешелери (млн. сом).

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргыз Республикасы	423,029.6	426,964.2	513,491.1	600,943.7	749,107.2
Баткен областы	30,926.3	31,917.6	37,581.3	41,233.9	55,516.8
Жалал-Абад областы	73,250.5	76,472.3	96,027.1	106,301.9	136,022.6
Ысык-Көл облусу	32,857.9	37,449.6	42,203.6	55,189.0	61,866.7
Нарын областы	15,407.2	15,314.7	19,561.1	22,867.1	27,009.7
Ош областы	88,577.6	87,110.5	107,797.5	116,575.6	144,856.7
Талас району	14,952.3	16,524.7	18,238.4	18,877.8	23,069.1
Чүй облусу	68,699.5	66,063.3	78,376.8	97,200.7	115,176.2
Бишкек	81,299.2	78,819.1	92,973.4	116,653.1	151,475.4
Ош шаары	17,059.0	17,292.4	20,731.8	26,044.6	34,113.9

Ошондой эле, Кыргызстанда колдо болгон акчалай киреше тиешелүү түрдө көбөйүп, 2023-жылы 749 107,2 млн сомду түзсө, 2019-жылы 423 029,6 млн сомго барабар болгон. Колдо болгон кирешенин өсүшү 326 077,6 млн сомду (177%) түздү. Аймактык мааниде алганда, 2023-жылы калктын колдо болгон эң төмөнкү кирешелери Таласта (23069,1 млн. сом), Нарында (27009,7 млн. сом), Ошто (34113,9 млн. сом), Баткенде (55516 ,8 млн. сом) Бишкек шаарында болгон. 2023-жылы эң жогорку акчалай кирешеге ээ болгон. (151475,4 млн. сом), Ош (144856,7 млн. сом), Жалал-Абад (135022,6 млн. сом) жана Чүй (115176, 2 млн. сом) облустары.

8-таблица – Кыргыз Республикасындагы калктын реалдуу акчалай кирешелери (млн. сом) инфляцияны эске алуу менен) төмөнкүдөй чагылдырылган.

Көрсөткүчтөрдүн аталышы млн сом.	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргыз Республикасы	442,830.9	425,068.3	484,142.1	559,237.3	704,893.7
Баткен областы	31,310.0	30,908.1	34,509.2	37,289.6	50,941.2
Жалал-Абад областы	76,769.0	77,139.8	88,582.7	97,526.4	125,219.3
Ысык-Көл облусу	33,465.4	33,451.2	39,848.8	50,945.4	58,786.2
Нарын областы	15,935.4	15,398.3	18,216.2	20,648.4	23,879.2
Ош областы	91,351.5	87,000.5	101,652.5	110,609.5	137,512.7
Талас району	15,559.7	16,067.9	17,030.5	17,420.0	21,450.1
Чүй облусу	72,569.5	66,401.5	73,467.2	90,694.6	110,544.2
Бишкек	87,814.8	80,746.6	90,682.5	109,526.1	145,842.8
Ош шаары	18,055.7	17,954.4	20,152.5	24,577.4	30,718.1

Жалпысынан Кыргызстанда 2023-жылы накталай акчанын реалдуу кирешеси 704 893,7 миллион сомду түзүп, 2019-жылга салыштырмалуу 252 062,8 миллион сомго көбөйгөн. же 159,2 процентке. Калктын эң жогорку реалдуу акчалай кирешелери Бишкек шаарынын (145 842 млн сом), Ош шаарынын (137 512 млн сом), Жалал-Абаддын (125 218, 3 млн сом), Чүй (110 544,2 млн сом) облустарынын тургундары болгон. Эң төмөнкү реалдуу акчалай кирешелер Талас (21 450,1 млн. сом), Нарын (23 879, млн. сом), Баткен (50 941,2 млн. сом) жана Ысык-Көл (58 786,2 млн. сом) облустарынын тургундарына туура келген.

Жашоо минимуму 2023-жылга бекитилип, бүтүндөй Кыргызстан боюнча (7681,54 сом) түзүлүп, 2019-жылга салыштырмалуу 2875,22 сомго же 160%га көбөйтүлдү, ошол эле учурда бааланбай калган.

9-таблица – Жан башына орточо жашоо наркы (айына сом)

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргыз Республикасы	4806.32	5358.53	6268.31	7178.32	7681.54
Баткен областы	4498.55	5156.30	6091.49	7016.18	7516.22
Жалал-Абад областы	5175.99	5755.34	6648.56	7541.96	7931.77
Ысык-Көл облусу	4362.51	4965.17	5828.67	6780.86	7137.20
Нарын областы	4686.84	5261.60	6174.54	7023.88	7768.68
Ош областы	5002.62	5540.92	6299.90	6827.68	7215.64
Талас району	4310.09	4948.93	5753.97	6608.32	7129.69
Чүй облусу	4599.22	5129.46	5978.81	6895.32	7343.80
Бишкек	4833.81	5381.08	6317.40	7306.74	7901.14
Ош шаары	4917.27	5325.65	6345.97	7105.27	7433.25

Бирок ага карабастан, жашоо минимумунун республикалык деңгээлине үч гана субъект жеткен: Жалал-Абад (7931,77 сом), Нарын (7768,68 сом) облустары жана Бишкек шаары (7901,14 сом), бул Кыргызстандын аймактары боюнча калктын жашоо деңгээлинин төмөндүгүн көрсөтүп турат. . Жашоо минимумунун эң төмөнкү деңгээли Талас (7129,69 сом), Ысык-Көл (7137,20 сом) жана Ош (7215,64 сом) облустарынын тургундарында байкалды.

Кыргызстанда калктын кирешеси биринчи кезекте эмгек акынын өлчөмүнөн көз каранды, ал минималдуу эмгек акынын деңгээлинен көз каранды, ал өтө төмөн болуп, 2337 сомду түздү, минималдуу эмгек акы жашоо минимумунан 5347,54 сомго төмөн белгиленди. жана инфляциянын жогорку

децгээлинде эмгекти кайра чыгаруунун наркынан темен. Бирок буга карабастан, кирешелердин структурасында эмгек акынын үлүшү жогору жана калктын кирешелеринде алдыңкы орунду ээлейт.

10-таблица – Кызматкерлердин эмгек акысынын жашоо минимумуна болгон катышы

	2019	2020	2021	2022	2023	2023г. в % к
Кызматкерлердин орточо айлык номиналдык чегерилген эмгек акысы, сом	17 232	18 940	19 330	26 540	31 604	183,4
Минималдуу эмгек акы, сом	1750	1854	1854	2200	2337	133,5
Жумушчулардын орточо айлык номиналдык чегерилген эмгек акысынын минималдуу эмгек акыга катышы, жолу менен	9,8	10,2	10,4	12,1	13,5	137,8
Калктын жан башына орточо жашоо наркы, айына сом	4 806,3	5 358,5	6 268,3	7 178,3	7 681,5	159,8
Орточо айлык номиналдык чегерилген эмгек акынын жашоо минимумуна болгон корреляциясы, жолу	3,2	3,2	2,7	3,3	3,7	115,6
Реалдуу эмгек акы өткөн жылга салыштырмалуу пайыз менен	103,8	103,4	91,2	120,5	107,5	-

Жогорудагы маалыматтардан Кыргызстанда орточо айлык эмгек акынын жылдан-жылга өсүү тенденциясы байкалып жатканы ачык көрүнүп турат. Орточо айлык номиналдык эмгек акы (керектөө бааларынын индексин эсепке албаганда) 2019-жылга салыштырмалуу 2023-жылы 183,4 пайызга өстү.

Экономикалык иштин түрлөрү боюнча орточо айлык эмгек акы 2.3-таблицага ылайык бирдей эмес. 2023-жылы эң жогорку эмгек акы каржылык ортомчулук жана камсыздандыруу (57 767 сом), маалымат жана байланыш (57 402), тоо-кен тармагында (50 181 сом), электр энергиясы, газ, буу жана кондициялоо (жабдуу) тармагында иштегендерге (46 569 сом) туура келген. , мамлекеттик башкаруу жана коргонуу, милдеттүү социалдык камсыздоо (46 544 сом).

11-таблица – Экономикалык иштин түрлөрү боюнча орточо айлык эмгек акы, (сом)

	2019	2020	2021	2022	2023
Экономикадагы жалпы	17 232	18 940	19 330	26 540	31 604
Айыл чарбасы, токой чарбасы жана балык уулоо	10 186	10 479	10 336	15 194	22 596
Тоо-кен	29 769	32 688	31 898	45 674	50 181
Өндүрүш өнөр жайы (өндүрүш өнөр жайы)	25 697	31 221	35 392	38 794	42 708
Электр энергиясы, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыз кылуу (камсыз кылуу).	31 452	31 297	30 821	33 068	46 569
Суу менен камсыздоо, тазалоо, калдыктарды тазалоо жана кайра иштетүү	12 824	14 781	14 686	17 143	22 423
Курулуш	14 853	15 748	16 354	20 066	23 746

Дүң жана чекене соода, автомобилдерди жана мотоциклдерди оңдоо	14 109	14 926	15 681	19 900	23 546
Транспорттук иш-чаралар жана жүктөрдү сактоо	23 141	21 060	20 997	33 537	39 166
Мейманканалардын жана ресторандардын иши	12 577	12 863	11 665	15 464	20 694
Маалымат жана байланыш	29 713	35 114	35 237	45 432	57 402
Финансылык ортомчулук жана камсыздандыруу	35 637	35 343	36 245	46 329	57 767
Кыймылсыз мүлк операциялары	12 038	11 408	11 881	15 394	19 013
Кесиптик, илимий жана техникалык ишмердүүлүк	23 566	24 017	23 457	33 246	35 944
Административдик жана көмөкчү иш-чаралар	11 973	14 774	15 277	19 630	23 706
Мамлекеттик башкаруу жана коргоо; милдеттүү социалдык камсыздоо	20 750	22 879	22 684	31 121	46 544
Билим берүү	12 412	14 764	14 821	22 133	24 605
Саламаттыкты сактоо жана социалдык кызматтар	10 809	10 937	10 966	18 954	20 739
Искусство, көңүл ачуу жана эс алуу	8 982	9 384	9 502	18 181	20 846
Башка кызмат көрсөтүүлөр	16 266	18 927	21 245	27 044	29 158

Эң төмөн айлык акы кыймылсыз мүлк менен операциялар секторунда (19 013 сом), саламаттыкты сактоодо жана калкты социалдык жактан тейлөөдө (20 739 сом), искусство, көңүл ачуу жана эс алуу тармагында иштегендерге (20 846 сом), айыл чарбасында. (22596 сом) жана анын елчему чарбалык иштин башка турлери боюнча эмгек акынын деңгээлинен дагы эле төмөн. Бул социалдык мекемелерге эмгек акы төлөө мамлекеттик бюджеттин мүмкүнчүлүктөрү менен чектелиши менен шартталган, анткени алардын көбү өкмөт тарабынан каржыланат.

Таблица 12 - Аймактар боюнча орточо айлык номиналдык эмгек акы, (сом)

	2019	2020	2021	2022	2023
Баткен областы	11 583	13 017	13 010	20 439	25 554
Жалал-Абад областы	15 843	17 580	17 478	24 869	28 764
Ысык-Көл облусу	22 208	26 860	30 172	34 669	38 743
Нарын областы	15 945	18 071	17 941	26 031	33 011
Ош областы	11 368	12 712	12 557	19 762	23 134
Талас району	12 969	16 156	16 400	25 092	30 689
Чүй облусу	14 724	16 051	15 958	21 641	25 563
Бишкек	21 082	22 677	23 085	30 757	37 455
Ош шаары	14 866	15 726	15 674	23 459	26 961

12-таблицадагы маалыматтарга ылайык, эң жогорку эмгек акы Ысык-Көл облусунда, эмгек акынын туу чокусу жай айларында пляж сезонунда болот. Ошондой эле борбордо эмгек акы жогору (37 455 сом).

Кыргыз Республикасынын калкынын кирешелерин талдоонун негизинде төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот.

1. Рыноктук экономикалык системага өтүү кирешенин структурасында өзгөрүүлөрдү шарттады.

2. Рыноктук экономикалык системага ылайык келген кирешелерди бөлүштүрүүнүн жаңы экономикалык механизми калыптанدى, анда өндүрүш факторлоруна жеке менчик принципалдуу мааниге ээ болгон. Кирешелерди бөлүштүрүүнүн бул формасы рынок экономикасы өнүккөн өлкөлөрдө үстөмдүк кылуучу позицияны ээлеген.

3. Рыноктук экономикалык системага өтүү менен менчиктин ар түрдүү формалары жана чарбалык иштин формалары калыптанدى, бул Кыргызстанда кирешенин жаңы формаларынын пайда болушуна алып келди, мисалы, ишкердик ишмердүүлүктөн түшкөн кирешелер, ошондой эле кирешелер өлкөнүн экономикасында чоң үлүштү ээлеген жана туруктуу өсүп жаткан, Кыргыз Республикасынын экономикасынын бардык чөйрөлөрүнө кирип жаткан көмүскө сектордогу ишмердүүлүк.

4. Калктын кирешелерине инфляция, минималдуу эмгек акынын аздыгы, жумушсуздук жана жогорку социалдык төлөмдөр терс таасирин тийгизүүдө.

Кыргыз Республикасынын калкынын негизги социалдык-демографиялык топтору үчүн тамак-аш керектөөнүн минималдуу ченемдери жана жашоо минимумунун түзүмү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2009-жылдын 6-ноябрындагы токтому менен бекитилген. № 694. Жашоо минимумунун түзүмүндө азык-түлүккө чыгашалар 65 пайызды, азык-түлүк эмес товарларга 16 пайызды, кызмат көрсөтүүлөргө 17 пайызды жана салыктарга 2 пайызды түздү. Жашоо минимумунун көлөмү 2023-жылы 2022-жылга салыштырмалуу бир кишиге орточо 7681,5 сомду түздү. 7 пайызга, ал эми 2019-жылга салыштырмалуу 60 пайызга өскөн. Жашоо минимумунун негизги үлүшү азык-түлүк куржунуна (4993,0 сом) туура келет. Ошол эле учурда жашоо наркынын өзгөрүшү тамак-аштын негизги түрлөрүнө баалардын өзгөрүшүнө жараша болот.

15-таблица - Калктын башына тамак-аш керектөө (айына кг)

Наименование показателей	2019	2020	2021	2022	2023	2023 г. в % к 2019
Нан жана нан азыктары	10,2	10,2	10,03	9,95	10,1	99,0
Картошка	3,5	3,5	3,49	3,43	3,4	99,1
Жашылча жана коон	6,9	6,8	6,79	6,92	7,4	107,2
Жемиштер жана мөмөлөр	2,9	2,5	2,52	2,71	2,8	96,6
Эт жана эт азыктары	1,9	1,8	1,78	1,83	1,9	100
Сүт жана сүт азыктары	7,0	7,0	7,11	7,47	7,6	108,6
Өсүмдүк майы жана башка майлар	0,9	0,9	0,91	0,95	1,0	111,1
Кант жана кондитердик азыктар кант катары эсептелинет	1,1	1,1	1,04	1,04	1,0	91,0
Жумуртка (даана)	6,8	7,1	7,09	7,94	8,1	119,1
Балык жана балык продуктылары	0,1	0,1	0,09	0,08	0,1	100

Калктын жыргалчылыгынын деңгээли маданий, турмуш-тиричилик жана чарбалык керектеелер учун узакка пайдаланылуучу товарлар менен камсыз кылуу менен да мунезделет. Бул көрсөткүч кыйыр түрдө үй чарбасынын жыргалчылыгынын деңгээлин жана белгилүү бир мезгил ичиндеги акчалай кирешесин чагылдырат. Сурамжылоого ылайык, 2023-ж. Орто эсеп менен 100 үй-

бүлөгө 108 телевизор, 100 муздаткыч, 89 кир жуугуч машина, 46 электр чаң соргуч жана 12 персоналдык компьютер туура келген. Орточо эсеп менен ар бир үй-бүлөдө экиден уюлдук телефон, ар бир үчүнчүсүндө унаа болгон. Бардык маданий, турмуш-тиричилик жана тиричилик буюмдарынын жарымы 10 жылга чейинки мөөнөттөгү буюмдар, анын ичинде компьютердик техника, телерадиотехника жана электр тиричилик приборлору болгон. Эмерек жана транспорт сыяктуу узакка жарамдуу буюмдардын кызмат мөөнөтү 10 жылдан ашык болгон.

Калктын жашоо деңгээлин изилдөөнүн жүрүшүндө үй чарба топтору боюнча кирешелерди салыштыруу жана алардын реалдуу наркын өлчөө менен бирге, калктын жан башына азык-түлүктү, азык-түлүк эмес товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү керектөө деңгээлиндеги айырмачылык, структурасы жана курамы чарбалык чыгашалар бааланат.

Турмуш деңгээлинин жеке көрсөткүчтөрүнө үй чарбаларында ар бир кишиге жеке товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөнүн көрсөткүчтөрү, аларды социалдык топтор жана региондор боюнча бөлүштүрүү, көпкө керектелүүчү товарлар, турак-жай, тиричиликти көркөндүрүү көрсөткүчтөрү кирет. Алардын ичинен натуралдык жана нарктык көрсөткүчтөр өзгөчөлөнүп турат. Табигый көрсөткүчтөр түздөн-түз керектөө деңгээлин жана белгилүү бир артыкчылыктарды, мисалы, адам керектеген тамак-аштын көлөмүн жана алардын калориясын мүнөздөйт. Чыгымдардын көрсөткүчтөрү конкреттүү керектөөлөрдү канааттандырууга кеткен чыгымдарды жана алардын динамикасын чагылдырат. Бул көрсөткүчтөр керектөөнүн түрлөрү боюнча топтоштурулган: тамак-ашка, турак-жай-коммуналдык кызмат көрсөтүүлөргө, кийим-кечеге, көпкө керектелүүчү товарларга, эс алуу, эс алуу жана башка товарларга жана кызматтарга төлөмдөр.

2023-жылы республиканын калкынын жан башына орточо накталай чыгашалары. айына 6295,3 сомду түзүп, 2019-жылга салыштырмалуу өстү. 1,6 эсе. 2023-жылы үй чарбаларынын чыгашаларынын жалпы түзүмүндө керектөө чыгымдарынын үлүшү 87,3 пайызды, салыктык чыгашалардын үлүшү 6,6 пайызды түздү. Керектөө чыгашаларынын түзүмү үй чарба мүчөлөрүнүн жеке керектөөсүнө багытталган тамак-аш азыктарына, азык-түлүк эмес товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө чыгашалардан турат.

2023-жылы тамак-аш жана тамактануу чыгымдарынан турган азык-түлүк чыгымдары 2019-жылдагы 48,3 пайыз деңгээлинде калды. тердин бир кыйла белугун ээлеген азык-тулук товарларын сатып алууга чыгашалардын улушу.

Калктын 20 пайыздык топтору боюнча кирешелердин дифференциациясын талдоо көрсөткөндөй, 2023-жылы калктын 20 пайыздык төрт тобунун киреше үлүшүнүн төмөндөшүнөн улам бешинчи децилдик топтун (эң жогорку кирешеси бар) 3,3 пайыздык пунктка өсүшү байкалган. .

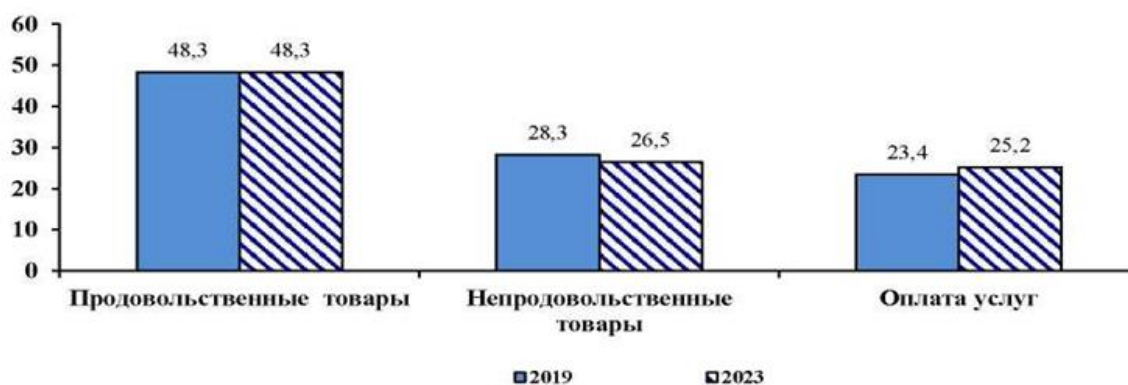
Кирешелердин концентрациясынын индекси (же Джини коэффициенти) социалдык-экономикалык статистикада калктын кирешелеринин деңгээли боюнча дифференциялануу даражасынын кийинки көрсөткүчү катары колдонулат. Джини коэффициенти калктын кирешелеринин деңгээли боюнча бирдей эмес бөлүштүрүлүшүнүн даражасын, калктын кирешелерин иш жүзүндө бөлүштүрүүнүн аларды бирдей бөлүштүрүү сызыгынан четтөөнүн көлөмүн

көрсөтөт. Үй чарбаларынын бюджеттерин комплекстүү тандалма изилдөөгө ылайык, ар кандай киреше деңгээли бар калктын арасында теңсиздик жогорулаган, киреше боюнча Джини коэффициентинин мааниси 2019-жылдагы 0,364төн жогорулаган; 2023-жылы 0,434 чейин

Шаардык калктуу пункттарда жашаган калктын тамак-ашка орточо жан башына акчалай чыгашалары айылдык калктын чыгашаларынан 6,6 процентке ашты. Жалпысынан 2023-ж Кедей эмес үй чарбаларынын жан башына орточо тамак-ашка чыгашасы жакыр үй чарбаларынын тамак-ашка чыгашасынан 1,9 эсе жогору болгон.

Азык-түлүк эмес товарларды сатып алууга кассалык чыгашалардын түзүмүндө өзгөрүүлөр болгон. Күйүүчү май сатып алууга кеткен чыгымдардын үлүшү 2019-жылдагы 18,6 пайыздан өскөн. 2023-жылы 21,1 пайызга, жеке гигиеналык каражаттарды сатып алууга - 12,1 пайыздан 13,8 пайызга чейин, транспорт каражаттарын сатып алууга - 3,7 пайыздан 6,3 пайызга чейин, ал эми ушул мезгилде кийим-кече жана кездеме сатып алууга чыгашалардын үлүшү, тескерисинче, 43,5 пайыздан 42,6 пайызга кыскарган.

2023-жылы калктын кызмат көрсөтүүлөргө чыгашалары керектөө чыгымдарынын жалпы көлөмүндө 25,2 пайызды түздү. Изилдөөгө алынган үй чарбаларында талдоо жүргүзүлүп жаткан мезгилде кызмат көрсөтүүлөргө чыгашалардын негизги бөлүгүн 2019-жылга салыштырганда үлүшүн турак жай-коммуналдык чарба түздү. 0,8 пайыздык пунктка көбөйдү жана кызмат көрсөтүүлөргө чыгашалардын жалпы көлөмүндө 25,2 пайызды түздү. Ошол эле учурда 2019-жылга салыштырмалуу транспорттук кызмат көрсөтүүлөргө кеткен чыгымдардын үлүшү. 15,1 пайызды түзүп, 1,3 пайыздык пунктка төмөндөгөн. Байланыш кызматтарына чыгашалардын үлүшү 2019-жылдагы 18,5 пайыздан азайган. 2023-жылы 15,7 пайызга чейин Саламаттыкты сактоо кызматына чыгашалар бул мезгилде 11,8 пайыздан 10,2 пайызга, билим берүүгө 7,4 пайыздан 6,7

Сүрөт. 2. Үй чарбаларынын керектөө чыгымдарынын түзүмү, (пайыз менен)

Керектөө чыгашаларынын түзүмүндөгү эң кымбат статьялар болуп, шаарларда жана айыл жеринде жашаган калк үчүн мүнөздүү болгон тамак-аш азыктарын сатып алууга кеткен чыгымдар эсептелет. 2023-жылы шаардагы жакыр эмес калктын үйүндө тамактанууга кеткен чыгашалар кедей эмес айыл калкынын ошол эле чыгашаларынан 1,6 эсе көп болгон. Башка нерселерге келсек, шаардык калктуу конуштардагы жакыр эмес үй чарбалары айыл жериндеги жакыр эмес үй чарбаларына караганда кийим-кече, бут кийим жана гигиеналык

каражаттар сыяктуу жеке колдонуу үчүн азык-түлүк эмес товарларды сатып алууга көбүрөөк мүмкүнчүлүктөрү бар. Мындан тышкары, шаардык калктуу пункттарда транспорт жана байланыш кызматтарына чыгашалардын үлүшү жогору. 2023-жылы жакыр эмес шаар калкы үчүн турак-жай-коммуналдык кызмат көрсөтүүлөр кедей эмес айыл калкынын ошол эле чыгашаларынан 3,9 эсеге көп болгон. Башка чыгашалардан тышкары, шаардагы жакыр эмес үй чарбалары айыл жериндеги жакыр эмес үй чарбаларына караганда маданият мекемелеринин кызмат көрсөтүүлөрүнө адатта 11 эсе көп сарпташат.

16-таблица – Кыргыз Республикасындагы жакырчылыктын деңгээли (пайыз менен).

Наименование показателей	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргызская Республика	20.1	25.3	33.3	33.2	29.8
Баткен областы	32.6	34.7	40.7	48.5	48.1
Жалал-Абад областы	26.9	37.2	43.2	47.1	36.1
Ысык-Көл облусу	24.4	27.9	38.1	31.2	30.9
Нарын областы	28.1	36.8	39.2	42.0	38.1
Ош областы	14.0	18.8	23.8	19.9	20.4
Талас району	13.3	12.5	23.5	23.9	23.2
Чүй облусу	19.1	25.4	27.0	26.1	26.6
Бишкек	11.9	16.8	35.8	35.7	32.4
Ош шаары	20.7	14.7	28.6	26.6	13.9

16-таблицадан көрүнүп тургандай, жакырчылыктын эң жогорку деңгээли Баткенде (48,1%), экинчи орунда Нарын (38,1%), үчүнчүдө Жалал-Абад (36,1%), Бишкек (32,4%) турат.), андан кийин Ысык-Көл (30,9%), андан кийин бардык башка аймактар жана жакырчылыктын эң төмөнкү деңгээли Ош шаарында (13,9%).

17-таблица - Кыргыз Республикасындагы кедей адамдардын саны (адам)

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2019	2020	2021	2022	2023
Кыргыз Республикасы	1312808	1678265	2244310	2333162	2135097
Баткен областы	175182	190043	227212	276842	280787
Жалал-Абад областы	333834	469423	554111	618047	481710
Ысык-Көл облусу	121283	139909	192902	168191	167949
Нарын областы	81496	107560	115228	129660	118881
Ош областы	191932	261842	336101	291289	303918
Талас району	35533	33756	64204	65275	64267
Чүй облусу	183304	247531	266198	279237	289211
Бишкек	125660	180748	392986	408514	377500
Ош шаары	64584	47453	95368	96107	50874
Жакырчылыктын жалпы чеги, киши башына жылына сом	32980,5	35268,5	45796,6	52903,1	62999,0

Жакырчылыктын деңгээлин баалоо үчүн 2023-жылга үй чарбаларынын бюджетин жана жумушчу күчүн комплекстүү тандап изилдөөнүн маалыматтарынын негизинде кайра эсептелген чектик маани катары жакырчылыктын чеги колдонулган. линия», Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 25-мартындагы № 115 токтому менен бекитилген жана инфляциянын деңгээли он пайыздык чектен ашкандыгына байланыштуу. 2023-жылы керектөө бааларынын индекси (КБИ) 110,8 пайызды түздү, ал эми тамак-

аш азыктарына жана алкогольсуз суусундуктарга КБИ 108,4 пайызды, азык-түлүк эмес товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө 112,0 пайызды түздү. Жалпы жакырчылыктын чеги 2023-жылы киши башына жылына 62 999 сомду, өтө жакырчылык 40 654 сомду түздү.

18-таблица – Социалдык-демографиялык топтор боюнча жакырчылыктын деңгээли жана өтө жакырчылыктын деңгээли, (пайыз менен)

	2019	2020	2021	2022	2023
Жакырчылыктын чеги, киши башына жылына сом	32 980,52	35 268,49	45 796,55	52 903,10	62999,00
Өтө жакырчылыктын чеги, киши башына жылына сом	17 705,57	19 773,58	30 535,90	34 915,90	40 653,70
Жакырчылыктын жалпы	20,1	25,3	33,3	33,2	29,8
Өтө жакырчылык деңгээли, %	0,5	0,9	6,0	6,0	5,0
Калктын курактык топторундагы жакырчылыктын деңгээли:					
0 жаштан 17 жашка чейинки	25,7	31,8	40,5	40,3	36,7
14 жаштан 28 жашка чейинки	16,2	22,0	31,2	31,6	27,8
Эмгекке жарамдуу калк (аялдар 16-57 жаш, эркектер 16-62 жаш)	17,1	21,7	29,7	30,1	26,9
Эмгекке жарамдуу курактагы калктын саны (аялдар 58 жаштан жогору, эркектер 63 жаштан жогору)	13,3	17,8	24,1	22,7	19,9

Кыргызстан боюнча жалпы жакырчылыктын деңгээли 29,8 пайызды, ал эми өтө жакырчылыктын деңгээли 5 пайызды түзөт. 2023-жылы 17 жашка чейинки балдардын жакырчылык деңгээли 36,7 пайызды түзөт. Шаар тургундарынын арасында жакырлар 30,2%ды, айылдыктар арасында кедейлер 29,6%ды түзөт.

19-таблица – Жакырчылыктын тереңдигинин жана катаалдыгынын көрсөткүчтөрү, (пайыз менен).

	2019	2020	2021	2022	2023
Жакырчылыктын тереңдиги	3,3	4,4	6,6	6,8	6,3
Жакырчылыктын катаалдыгы	0,8	1,1	2,0	2,0	1,8

Республикада жакырчылыктын тереңдиги дайыма 3,3%дан 6,3%ке чейин өсүүдө. Жакырчылыктын деңгээли да 2023-жылы 0,8 пайыздан 1,8 пайызга чейин өсүүдө.

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети тарабынан жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыгы боюнча, акыркы беш жылда керектөөнүн ар кандай деңгээлдеги калк арасында теңсиздик азайган. Бирок буга карабастан чыгымдардын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү жогору бойдон калууда. 2023-жылы сурамжылоого ылайык, калктын эң бай 20 пайызынын чыгашасы эң жакыр 20 пайыздын чыгашасынан 4 эсеге ашкан.

Социалдык-экономикалык статистикада калктын чыгашалардын деңгээли боюнча дифференциялануу даражасынын кезектеги көрсөткүчү катары чыгашалардын концентрациялануу индекси (же Джини коэффициентин)

колдонулат. Джини коэффициентини калктын чыгашалардын деңгээли боюнча бирдей эмес бөлүштүрүлүшүнүн даражасын, калктын чыгашаларынын иш жүзүндөгү бөлүштүрүлүшүнүн аларды бирдей бөлүштүрүү сызыгынан четтөөнүн көлөмүн көрсөтөт. Сурамжылоого ылайык, Джини коэффициентинин мааниси 2019-жылдагы 0,221ден жогорулаган. 2023-жылы 0,225ке чейин, бул да шаардык калктуу конуштарга мүнөздүү. Ал эми айыл жеринде бул көрсөткүч 2019-жылдагы 0,212ден азайган. 2023-жылы 0,204 чейин

20-таблица - Үй чарба чыгымдарын бөлүштүрүүнүн пайыздык топтору боюнча чыгашалардын жыйынды үлүшү, (пайыз менен).

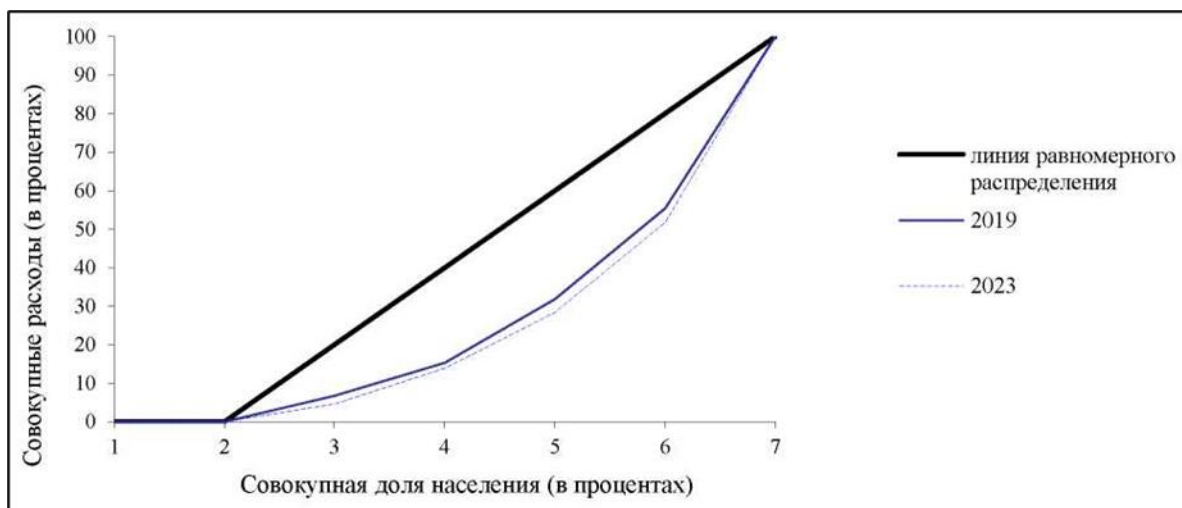
Процентные группы	Общие расходы	Среднедушевые расходы
1	0,2	0,1
5	2,6	0,5
10	7,1	1,7
20	14,6	4,2
30	24,1	8,1
40	33,1	13,1
50	42,1	18,9
60	51,4	25,7
70	61,6	32,7
80	72,6	41,6
90	83,9	54,9
95	91,4	69,9
99	96,2	84,9
100	100,0	100,0
Среднее значение, сомов в год	342 724,5	85 548,8
Медианное значение, сомов в год	315 315,0	77 402,9

Таблица 21 - Джини коэффициенти

	2019	2020	2021	2022	2023
Керектөө боюнча					
Бардыгы	0,238	0,241	0,238	0,243	0,241
Шаардык калктуу пункттар	0,250	0,252	0,260	0,261	0,271
Айыл	0,226	0,229	0,222	0,231	0,218
Эң көп 20% жана эң аз бай топтордун 20% чыгашаларынын деңгээлинин катышы, мезгилдерде	4,3	4,2	4,2	4,0	4,1
Киреше боюнча					
Бардыгы	0,364	0,344	0,372	0,422	0,434

2023-жылы шаарларда керектөө үчүн Джини коэффициентини 0,271, ал эми айыл жеринде 0,218 бир аз төмөн болгон.

Эң көп 20% жана эң аз байлардын 20% чыгашаларынын деңгээлинин катышы киреше боюнча 4,1, Джини коэффициентини 0,434;

4-сүрөт: Лоренц ийри сызгы

Жакырчылыктын интенсивдүүлүгү. Кыргыз Республикасындагы калктын бакубаттуулугун өлчөө боюнча баа берүүнүн натыйжалары 5016 кожолуктун бюджетин тандап изилдөөнүн негизинде жасалган. Сурамжылоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, 2023-жылы керектөө чыгымдары менен эсептелген жакырчылык деңгээли жалпы республика боюнча 29,8 пайызды түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 3,4 пайыздык пунктка азайган.

Жалпы жакырчылыктын чеги 2023-жылы киши башына жылына 62 999 сомду, өтө жакырчылыктын чеги 40 654 сомду түздү.

Шаарларда жакырчылыктын деңгээли 3,8 пайыздык пунктка, айыл жеринде 3 пайыздык пунктка кыскарган.

2023-жылы 2 миллион 135 миң адам жакырчылыктын чегинде жашаса, анын 62,8 пайызы айылдык конуштардын тургундары болгон.

2023-жылы өткөн жылга салыштырмалуу жакырчылыктын деңгээли Жалал-Абад облусунда – 11,0 пайыздык пунктка, Нарын облусунда – 3,9 пайыздык пунктка, Таласта – 0,7 пайыздык пунктка, Баткен облусунда – 0,4 пайыздык пунктка жана Ысык-Көл облусунда төмөндөгөн. -Көл облусу – 0,3 пайыздык пунктка. Муну менен катар Ош жана Чүй облустарында жакырчылыктын деңгээли 0,5 пайыздык пунктка өскөн. Бишкек жана Ош шаарларында жакырчылыктын деңгээли тиешелүүлүгүнө жараша 3,3 жана 12,7 пайыздык пунктка кыскарган.

Өтө жакырчылыктын деңгээли 2023-жылы республика боюнча жалпысынан 5,0 пайызды түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 1,0 пайыздык пунктка төмөндөгөн. 354,9 миң адам өтө жакырчылыктын чегинде жашашкан, анын 61,2 пайызы айылдык калктуу конуштардын тургундары.

Өтө жакырчылык Ош шаарында - 5,6 пайыздык пунктка, Жалал-Абад облусунда - 4,1 пайыздык пунктка, Ысык-Көл облусунда - 1,6 пайыздык пунктка, Нарын облусунда - 1,1, Чүй облусунда - 0,6, Баткенде - 0,4 пайыздык пунктка кыскарган. жана Ош облусуна - 0,2 пайыздык пунктка. Муну менен катар, Бишкек шаарында - 1,8 пайыздык пунктка жана Талас облусунда - 2,0 пайыздык пунктка өтө жакырчылыктын өсүшү байкалган.

2023-жылы өтө жакырчылыктын деңгээли өткөн жылга салыштырмалуу айыл жеринде 1,4 пайыздык пунктка, шаар жеринде 0,4 пайыздык пунктка азайган.

2023-жылы жакырчылыктын чегине карата бюджеттин тартыштыгын мүнөздөгөн жакырчылыктын ажырымы 6,3 пайызды түздү жана өткөн жылга салыштырмалуу 0,5 пайыздык пунктка азайды;

Натыйжада талданып жаткан мезгил ичинде жакырчылыктын деңгээлинин төмөндөшүнө тенденция бар деп айта алабыз жана Джини коэффициенттери байлар менен кедейлердин ортосундагы ажырым (0,408) экенин көрсөттү. Идеалында Джини коэффициенттери 0,4–0,5. Ошондой эле кирешени бөлүштүрүүдө теңсиздик өтө катуу болуп, митингдерди, революцияларды, социалдык толкундоолорду жаратты. Бул өз кезегинде экономикалык өсүшкө эч кандай салым кошкон жок, анткени Кыргызстан «стабилдүүлүктүн» катаал айлампасына түшкөн. Республикадагы кирешелердин теңсиздиги экономикалык динамикага кыйыр түрдө таасирин тийгизет. Социалдык поляризациянын өсүшү экономикалык динамикага терс таасирин тийгизет, бул ички эффективдүү суроо-талаптын деңгээлинин төмөндөшү менен гана эмес, ошондой эле социалдык жарылуулардын ыктымалдуулугу менен шартталган.

Эгерде 1991-жылы 0,26 болсо, 2007-жылы 0,422 болгон. Джини коэффициенттери 0,4 дүйнөлүк стандарттар боюнча төмөн жана орточо кирешелүү өлкөлөргө шайкеш келет.

Экономисттер социалдык чыңалуунун чеги калктын эң жакыр 40%ы жалпы кирешенин 12-13%дан азын ала баштаган учурда пайда болот деген тыянакка келишкен. Билим берүү, саламаттыкты сактоо жана маданият тармагындагы кызматкерлердин басымдуу көпчүлүгү азыркы учурда калктын аз камсыз болгон катмарынын арасында.

Жакырчылыкты кыскартуу, албетте, маанилүү милдет, бирок ага катуу басым жасоо жарандардын жыргалчылыгынын өсүшүн камсыз кылуунун негизги багыты болгон иш менен камсыз кылууну кеңейтүү жана калктын кирешелерин жогорулатууга карата белгилүү бир деңгээлде багытты бузуу болуп саналат. эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн жана жалпысынан өндүрүштүн өсүшүнүн стимулдарын мына ушул негизде кучетуу.

Кирешени кайра бөлүштүрүүнүн негизги каналы болуп жеке кирешеге, мүлккө салык салуу жана социалдык трансферттик төлөмдөр системасы саналат.

Азыркы салык системасында эмгекке, тагыраак айтканда, эмгек акы фондусуна негизги басым жасалат. Түз же кыйыр түрдө жалпы салыктык кирешенин 70% га чейин эмгек акыдан келет. Жаратылыш ресурстарын пайдалануудан түшкөн капиталдын жана ренталардын үлүшү 30%ке жакын. Ошол эле учурда киреше булактарын калыптандыруу көз карашынан алганда абал такыр башкача: ИДПнын өсүшүнө негизги салым табигый ресурстардан алынат, ал алынган кирешенин 75%ке чейинкисин түзөт, ал эми эмгек 5% ашпайт, жана капитал - 20% .

Кирешенин реалдуу өсүшүн камсыз кылуу үчүн ошондой эле салыктык чектөөлөрдү көбүрөөк белгилөө менен эмгек акы менен бизнестин кирешесине салык салуу ортосундагы айырманы күчөтүү зарыл.

“Кыргыз Республикасында калктын кирешелерин бөлүштүрүүнү жөнгө салуу саясатын өркүндөтүүнүн жолдору” деп аталган үчүнчү главада кирешелерди жөнгө салуунун колдонуудагы системасынын негизги көйгөйлөрү талданат:

- ✓ Жакырчылыкты кыскартууга багытталган социалдык программалардын натыйжалуулугунун төмөндүгү.
- ✓ Кирешелерди кайра бөлүштүрүү саясатын ишке ашыруу үчүн мамлекеттин чектелген финансылык ресурстары.
- ✓ Коррупциянын жана теңсиздиктин күчөшүнө өбөлгө түзгөн социалдык жөлөкпулдарды берүү механизминин ачык эместиги.
- ✓ Салык саясатынын калктын аз кирешелүү топторунун пайдасына кирешелерди кайра бөлүштүрүүгө жетишсиз багытталышы.
- ✓ көмүскө экономиканы расмий экономикага интеграциялоо көйгөйлөрү, бул бюджеттин кирешелеринин олуттуу бөлүгүн жоготууга алып келет.

Мыйзамдык базанын кемчиликтерине жана калкты колдоо программаларын ишке ашыруудагы практикалык кыйынчылыктарга, ошондой эле кирешелерди бөлүштүрүүнү жакшыртуунун узак мөөнөттүү стратегиясынын жоктугуна өзгөчө көңүл бурулат.

Кыргызстандын экономикасынын туруксуз өнүгүшүнүн шарттарында бөлүштүрүү мамилелер чөйрөсүндө калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салууну жогорулатуунун негизги багыттары

Калктын кирешелерине таасир этүүнүн бирдей маанилүү куралы болуп акча системасы (валюта рыногундагы операциялар, баалуу кагаздар рыногу, акча эмиссиялары) саналат. Мамлекеттик кирешелерди жөнгө салуунун институционалдык формасы калктын кирешелерине таасир этүүчү ченемдик укуктук базаны аныктайт жана ченемдерди практикада ишке ашыруучу уюмдардын системасын камтыйт. Калктын кирешелерин кайра бөлүштүрүүнүн механизмдерин кеңири спектрин карап чыгып, аны диаграмма түрүндө көрсөтө алабыз.

Учурда Кыргызстандын калкынын жашоо деңгээлин жөнгө салуу боюнча ар кандай мамлекеттик чаралар көрүлүүдө. Алардын катарына “Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүү концепциясы”, “Өлкөнүн өнүгүү стратегиялары”, “Социалдык коргоо стратегиясы”, “2013-2017-жылдарга туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы”, “Кыргыз Республикасын 2018-2040-жылдарга карата өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы” кирет.

Бул глава мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүү боюнча сунуштарга арналган:

- ✓ Салык системасын реформалоо: социалдык теңсиздиктин деңгээлин төмөндөтүү үчүн салыктын прогрессивдүү шкаласын киргизүү.
- ✓ Минималдуу эмгек акыны жогорулатуу: анын жашоо минимумуна шайкеш келүүсүн камсыздоо механизмдерин иштеп чыгуу.
- ✓ Социалдык төлөмдөрдү оптималдаштыруу: калктын муктаж катмарын камтууну жогорулатуу үчүн даректүүлүктү өркүндөтүү жана бюрократиялык процедураларды кыскартуу.
- ✓ Иш менен камсыз кылуу программаларын өнүктүрүү: жаңы жумуш орундарын түзүүгө дем берүү, өзгөчө айыл аймактарында, чакан жана орто бизнести колдоо.
- ✓ Адамдык капиталга инвестиция салуу: калктын аз камсыз болгон катмарынын жашоо шарттарын жакшыртуу үчүн билим берүү жана саламаттыкты сактоонун жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү.

Бул чараларды өлкөдөгү туруксуз экономикалык кырдаалга, анын ичинде тышкы экономикалык чакырыктарга ылайыкташтыруу зарылчылыгы каралууда.

Социалдык адилеттүүлүктү сактоо менен бирге бизнес-чөйрөнү жакшыртууга салым кошкон багыттар белгиленет:

- ✓ Бизнесин стимулдаштыруу: жумуш орундарын түзгөн жана социалдык программаларга катышкан бизнес үчүн салыктык жеңилдиктерди иштеп чыгуу.
- ✓ көмүскө экономикадагы кирешелерди көзөмөлдөө: көмүскө бизнести мыйзамдаштыруу жана финансылык агымдардын ачыктыгын жогорулатуу боюнча чаралар.
- ✓ Бизнесин социалдык жоопкерчилиги: жергиликтүү жамааттарга жардам берүүгө жана жумушчулардын жашоо деңгээлин жогорулатууга багытталган корпоративдик социалдык жоопкерчилик (КСЖ) программаларын илгерилетүү жана колдоо.
- ✓ Финансылык ресурстарга жетүүнү жөнөкөйлөтүү: чакан бизнести колдоо үчүн микрокредиттик жана субсидиялоо программаларын түзүү.
- ✓ Жеке сектордо эмгек акыны жөнгө салуу: татыктуу эмгек шарттарын жана эмгек акыны камсыздоо үчүн стандарттарды киргизүү.

Жөнгө салуу чаралары бизнеске ашыкча басымды жаратпай, анын өнүгүшүнө жана өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө катышууга стимул боло турган тең салмактуу мамиленин зарылдыгы баса белгиленет.

Рыноктук экономиканы калыптандыруу, елкенун экономикасын структуралык кайра куруу процессинде калктын кирешелерин жеңге салуу механизми коомду жаңы шарттарга жана жаңы талаптарга ылайыкташтыруу максаттарына кызмат кылууга тийиш. Мындай адаптация эффективдүү экономиканын да, алгылыктуу коомдук мамилелердин да критерийлерин эске алышы керек. Радикалдуу рыноктук реформалардын жылдарында Кыргыз Республикасында калктын реалдуу кирешелеринин төмөндөшү, алардын дифференциациясынын күчөшү жана жакырчылыктын жайылышы өндүрүштүн деңгээлинин төмөндөшүнүн жана инфляциянын жогорку деңгээлинин гана натыйжасы эмес, ошондой эле калктын реалдуу кирешелеринин

жетишсиздигинин кесепети болуп саналат. экономикадагы адаптация механизмдерин.

Мотивациялоочу механизмдер калктын экономикалык активдүүлүгүн жогорулатууга багытталган. Элдин жыргалчылыгын жогорулатуу үй чарбаларынын кирешелерин, акча топтоолорун калыптандырууга жана аларды натыйжалуу инвестициялоого негизделиши керек.

Үй чарбаларынын кирешелерин жөнгө салуунун түрткү берүүчү механизмдерине төмөнкүлөр кирет:

- ✓ жалданма эмгек чөйрөсүндө экономикалык ишмердүүлүктү стимулдаштыруу механизмдери.

Жалданма эмгек жагындагы бардык иш биринчи кезекте эмгек акынын стимулдаштыруучу ролун кучетууга багытталууга тийиш. Ошону менен бирге аларды чарбаларда эмгектин социалдык-экономикалык маанисин жогорулатуу учун ыцгайлуу мумкунчулуктерду тузуу менен тыгыз байланыштыруу зарыл;

Сүр. 3. Калктын кирешелерин жөнгө салуудагы түрткү берүүчү жана компенсациялык механизмдер

- ✓ өз алдынча иш менен камсыз кылууну, жеке эмгек активдүүлүгүн жана ишкердүүлүктү жогорулатуунун механизмдери. Бул механизмдер ишкердик жигердүүлүктү жогорулатууга жана калкты чакан бизнеске, жергиликтүү кол өнөрчүлүккө, чыгармачылык изденүүгө, жеке толук эмес жумушка тартууга, ошондой эле үй чарбаларында эмгек активдүүлүгүн кеңейтүүгө көмөктөшүүгө тийиш;
- ✓ калктын инвестициялык активдүүлүгүн жогорулатуунун механизмдери.

Мындай механизмдер башка субъекттердин пайдалануусуна финансылык же башка активдерди берүүдөн алынган кирешенин өсүшүнө көмөктөшүүгө тийиш.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1. Кирешелерди белуштуруу коомдук кайра ондуруу процессинин маанилуу этабы болуп саналат, анткени ал алынган кирешелер мындан аркы иш-аракетке жана анын натыйжалуулугун жогорулатууга түрткү берет. Рыноктук мамилелердин өнүгүшүндө экономисттердин бөлүштүрүү процессине көз караштары өзгөрүп, өндүрүш факторлорунун теориясына негизделген кирешени бөлүштүрүү концепциясы, анын түзүлүшү менен Ж.-Б. Айталы, А.Маршалл жана

Дж.Б.Кларк жана заманбап окумуштуулар жана практиктер. Ар кандай илимий мектептердин жана багыттардын окумуштуулары тарабынан жасалган иштерди талдап, диссертациянын автору, биздин оюбузча, анын аныктамасын жана ички маңызын чагылдырган кирешенин төмөндөгү толукталган жана такталган аныктамасын сунуштайт: «Жеке киреше – бул акча жана акча каражаттарынын жыйындысы. жумушчулардын эмгегинен жана башка булактардан келип чыккан жаратылыш ресурстары адамдын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн үзгүлтүксүз жана мыйзамдуу түрдө келип түшкөн жана жаңыдан жаралган наркты бөлүштүрүү жана кайра бөлүштүрүү процессинин катышуучуларынын ортосунда калыптанган мамилелерди чагылдырат.

Рыноктук механизм аркылуу ишке ашырылган кирешени фактордук бөлүштүрүү өндүрүш факторунун ээсине акыркы продукцияга таасир эткен даражада сыйлык берет. Бул бизге эркин атаандаштык рыногун эффективдүү жана адилеттүү деп аныктоого мүмкүндүк берет: ал кыйла натыйжалуу жана сапаттуу ресурстардын жана өндүрүштүн алдыңкы ыкмаларынын ээлерине сыйлык берет, аларды кирешени көбөйтүү үчүн эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жана сапатын жогорулатууга умтулууга түрткү берет жана бул механизмде эң арзаны — адам эмгеги. Бирок кирешелерди бөлүштүрүүнүн рыноктук механизми маанилүү социалдык көйгөйлөрдү – кирешелердин теңсиздигинин, жакырчылыктын жана жакырчылыктын көйгөйлөрүн чече албайт. Бул көйгөйлөр коом тарабынан адилетсиз бөлүштүрүү катары кабыл алынышы мүмкүн. Демек, кирешени адилет бөлүштүрүү ар кандай мамлекеттин социалдык-экономикалык саясатынын максаттарынын бири болуп саналат, бирок, ар кандай экономикалык моделдерде

Кирешелердин теңсиздиги, жакырчылык жана жакырчылык проблемаларын чечүүдө мамлекеттер ошол мыкты жумушчулардын жана ишкерлердин (рыноктук механизм тарабынан кубатталган) демитивациясына жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү жана жеңилдиктерди алуучуларды стимулдаштыруучу көз карандылыкка туш болушат. Ошентип, мамлекет социалдык адилеттүүлүк менен экономикалык эффективдүүлүктү тандоонун алдында турат. Бул маселени чечүү үчүн мамлекет натыйжалуулукту да, социалдык адилеттүүлүктү да айкалыштырган социалдык-экономикалык саясатты иштеп чыгууда. Бул ыкманы айкалыштыруу үчүн иш ошондой эле калктын кирешелерин жөнгө салууда түрткү берүүчү жана компенсациялык механизмдерди сунуштайт.

Бирок бул маселеде бардык көйгөйлөр чечиле электигин айтуу керек, анткени өлкөдө жакырчылыктын деңгээли жетишерлик жогору – 29,8%, ал тургай өтө жакырчылык – 5%.

2. Калктын кирешелеринин дифференциациясын талдоо үчүн индикаторлордун жыйындысы пайдаланылды: Джини коэффициенти, Лоренц ийри сызыгы, дециль коэффициенти, ошондой эле өлкөнүн экономикалык көрсөткүчтөрү катары пайдаланылуучу бул көрсөткүчтөрдүн чектик маанилери. коопсуздук. Алар абсолюттук жана салыштырмалуу жакырчылыктын көрсөткүчтөрү менен толукталат. Кирешелерди жөнгө салуу саясатын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу процессинде мамлекет бул көрсөткүчтөрдүн чектик маанилерине көңүл бурат.

3. Кирешелерди жөнгө салуу саясаты коомдук өнүмдөрдү түзүүнү, майыптарды жана калктын социалдык жактан аялуу катмарын колдоону, рыноктук бөлүштүрүү механизми конфигурацияланбаган социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууну камтыйт. Анын негизги инструменттери болуп салык системасы, социалдык стандарттар, калкка социалдык трансферттер, чакан жана орто бизнести өнүктүрүү, калктын өз алдынча иш менен камсыз болушун өнүктүрүү, ошондой эле эмгек чөйрөсүндө активдүү саясатты жүргүзүү саналат. рынок: кадрларды даярдоо жана кайра даярдоо, жаштар стажировкасы, социалдык контракт, натыйжалуу жумуш орундарын түзүү, микрокредиттөө, убактылуу ишке орноштуруу ж.б.

4. Кирешелерди бөлүштүрүүнү талдоо 2019 - 2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБдин башка өлкөлөрүнүн расмий статистикасынын негизинде жүргүзүлгөн. Фактордук кирешенин түзүмүн талдоо көрсөткөндөй, изилденип жаткан мезгилде Кыргыз Республикасынын ИДПсынын негизги курамдык бөлүгүн жумушчулардын эмгек акылары түзгөн (2019-жылы – 23,2%, ал эми 2022-жылы 24,5%). Салыштыруу Кыргызстандын ИДПсында жумушчулардын компенсациясынын үлүшү жетишсиз бааланганын, ошондой эле иштин ар кандай түрлөрү үчүн эмгек акыда олуттуу дифференциялоо бар экенин көрсөттү. 2019-2023-жылдарга Кыргыз Республикасынын ИДПсы номиналдык мааниде сомго көбөйгөн (654 млрд сомдон 1229 млрд сомго чейин), ал эми ИДПнын жан башына көрсөткүчү 2019-2023-жылдары 98,1 миң сомдон 173,1 миң сомго чейин өскөн.

Түзүү булактары боюнча 2019-2023-жылдарга калктын жан башына орточо акчалай кирешесин талдоо Кыргыз Республикасынын калкынын кирешелеринде эмгек акынын үлүшүнүн (67,5%дан 70,9%га чейин) көбөйүү тенденциясы бар экендигин көрсөттү. жана социалдык трансферттерди кыскартуу (15,8%дан 14,7%ке чейин).

Ошол эле учурда айыл чарбасынан түшкөн кирешенин үлүшү өсүүдө (2019-жылы - үй чарбаларынын кирешесинин 9,9%, 2023-жылы - 10,9%). Бул калктын бакубаттуулугу үчүн социалдык жоопкерчилигинин жогорулагандыгын айгинелейт.

5. Кирешелердин дифференциациясынын индикаторлорун изилдөө көрсөткөндөй, Кыргызстанда 2019-жылдан 2023-жылга чейин Джини коэффициенти жогорулаган (0,364дөн 0,434кө чейин), керектөөнүн ар кандай деңгээлдери менен калк арасында теңсиздик төмөндөгөн. Мындан тышкары, чыгашалардын бирдей эмес бөлүштүрүлүшү 2023-жылы кыйла жогору бойдон калууда, калктын эң бай катмарынын 20 пайызынын чыгашасы калктын аз камсыз болгон катмарынын 20 пайызынын чыгашаларынан 4 эсеге ашты. Калктын 20 пайыздык топтору боюнча кирешелердин дифференциациясын талдоо 2023-ж. Калктын 20 пайыздык төрт тобунун кирешелеринин үлүшүнүн төмөндөшүнөн улам бешинчи децилдик топтун (эң жогорку кирешеси бар) 3,3 пайыздык пунктка өсүшү белгиленген.

Кыргыз Республикасы адамдык өнүгүү индекси боюнча ЕАЭБге мүчө башка өлкөлөрдөн олуттуу артта калды. 193 өлкөнүн рейтингинде Кыргызстан 0,701 индекси менен 117-орунда турат. ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ичинен биринчи

орунду Россия ээлейт, ал 56-орунда, АӨИ – 0,821; Казакстан – 2-орун, анын АӨИ 0,802, 67-орун; Беларусь - 69-орун, АӨИ - 0,801; Армения – 76-орун, АӨИ -0,786.

Мамлекеттик саясатты талдоо көрсөткөндөй, Кыргыз Республикасында кирешелердин теңсиздигин азайтуу максатында эмгек акы жөнгө салынып, социалдык жана бюджеттик саясат жүргүзүлүүдө. Эмгек акыны жөнгө салуу минималдуу эмгек акынын өлчөмүн белгилөө, эмгек акынын тарифтик системасын колдонуу жана кирешелерди индексациялоо аркылуу ишке ашырылат. Минималдуу эмгек акынын өлчөмү 2337 сомду түзөт, бул төмөн көрсөткүч жана минималдуу эмгек акы репродуктивдүү эмес жана стимулдаштыруучу функцияларды аткарбайт.

Социалдык коргоого кирешеси жашоо минимумунан – абсолюттук жакырчылыктын чегинен төмөн болгон адамдар керек. Кыргызстанда аз камсыз болгон калктын үлүшү азаюуда: 2019-2023-жылдары. Жашоо минимумунун бюджетинин параллелдик өсүшү менен кедейлердин үлүшү 41,2%дан 29,8%га чейин төмөндөгөн жана 2023-жылы 7681,1 сомду түзгөн. Социалдык жардамдын мисалы катары мамлекеттик даректүү социалдык жардам программасын айтсак болот.

Социалдык программаларды ишке ашыруу кирешелерди мамлекеттик бюджет механизми аркылуу мамлекеттик кайра бөлүштүрүүнү чагылдырат, анын салыктык түшүүлөрү 90%ке жакынды түзөт. Кирешени кайра бөлүштүрүүгө таасир этүүчү негизги салык бул киреше салыгы, анын ставкасы 2023-жылы 10%ды түзөт. Бирдиктүү салык ставкасынан киреше салыгынын прогрессивдүү статьясына өтүү сунушталууда. Социалдык саясаттын алкагында чыгашалардын негизги статьясы болуп пенсияга чыгашалар саналат: 2019-жылы алар социалдык саясатка чыгашалардын 49%ын, 2023-жылы 56%ын түзгөн. Социалдык саясаттын аныктамасын кеңейтүү менен, б.а. Билим берүүгө, саламаттыкты сактоого, керектөөнүн коомдук фонддорун түзүүгө чыгашалар социалдык саясатка киргизилгенде мамлекеттик чыгашалар бюджеттин суммасынан 20,29% - 23,31% чейин көбөйөт. 2015-2020-жылдары социалдык чөйрөнүн чыгашаларынын ичинде билим берүүнүн үлүшү кыскарган (бюджеттик чыгашалардын 24,16%дан 23,19%ке чейин). Саламаттыкты сактоого, физкультурага, массалык информация каражаттарына чыгашалардын улушу осту.

6. Талдоолордун негизинде калктын кирешелерин кайра бөлүштүрүүгө мамлекеттин таасиринин көйгөйлүү чөйрөлөрү аныкталды. Бюджеттин кирешелеринин түзүмүндө ишкердик ишмердүүлүктөн түшкөн кирешелерден жана мүлктөн түшкөн кирешелерден салыктардан түшкөн кирешелердин үлүшү кыскарган. Бул мамлекеттин социалдык саясатты ишке ашыруу жана социалдык чөйрөнү сактоо мүмкүнчүлүгүн азайтат. Бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтүү үчүн калктын кирешелерин көбөйтүү зарыл, ал факторлордун кирешелерин (абсолюттук жана салыштырмалуу) көбөйтүүнүн эсебинен, атап айтканда, жаратылыш ресурстарын пайдалануу менен ишкердик ишмердүүлүктөн түшкөн кирешелердин эсебинен жетишүүгө болот. Кыргыз Республикасынын негизги социалдык стандарты – жашоо минимумунун минималдуу деңгээли азыркы учурда жетишсиз бааланууда, анткени ал жумушчу күчүнүн негизги социалдык-

маданий чыгымдарын эсепке албайт. Минималдуу эмгек акыны жана минималдуу жашоо минимумун жогорулатуу маанилүү жана зарыл көрүнөт.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөө калктын кирешелерин жөнгө салуу көйгөйлөрүн чечүү боюнча практикалык сунуштарды киргизүүгө мүмкүндүк берди, алар төмөнкүдөй:

1. Жашоо минимумунун бекитилген деңгээли жашоонун минималдуу деңгээлинин реалдуу абалын чагылдырбайт. Ушуга байланыштуу жашоо минимумунун орточо номиналдык эмгек акынын 50%ына чейин көтөрүү зарыл.

2. Кыргызстанда учурдагы минималдуу эмгек акынын өлчөмү Кыргызстанда номиналдык эмгек акынын өсүшүн басаңдатат. Ошондуктан, минималдуу эмгек акыны жашоо минимумунун 40%га чейин көтөрүү сунушталып, номиналдык эмгек акыны жогорулатууга мүмкүнчүлүк түзүлөт.

3. Калктын турмуш деңгээлин жогорулатуу максатында республикада орточо эмгек акыны жогорулатуу сунуш кылынды, бул алда канча эндурумдуу эмгекке стимул болот.

4. Кичи жана орто бизнести жана жеке ишкерлерди жеңилдетилген пайыздык чен боюнча кредиттик ресурстарга эркин жетүү аркылуу финансылык колдоону күчөтүү.

5. Депозиттер боюнча пайыздык чендерди жогорулатуу жолу менен калктын финансылык ресурстарын активдүү тартуу.

6. Өзүн өзү иш менен камсыз кылууну жана жеке ишкерликти өнүктүрүү аркылуу Кыргызстандын калкынын арасында жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү жана өтө жакырчылыкты жоюу.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ.

1. Жакшылык кызы Р. Банктык тобокелдиктер жана COVID-19 пандемиясынын экономикалык туруксуздукка тийгизген таасири “Дүйнөлүк эпидемиологиялык кризистин шартында экономикалык өсүштү камсыз кылуу” аттуу университеттер аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары Бишкек БМУ, 2021.- 137-б. -139

2. Жакшылык К.Р. Кыргыз Республикасынын социалдык саясатынын негизги багыттары

//Бишкек мамлекеттик университетинин жарчысы. 2022. № 3 (61). 77-80-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49849238>

3. Жакшылык кызы Р. Негизги кирешени кайра бөлүштүрүү жана экономикалык системада экинчилик кирешенин калыптанышы. “Экономикалык өнүгүүнүн жаңы векторлору” ЖОЖдор аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары Бишкек БМУ, 2022.- 38-40 Б.

4. Жакшылык кызы Р., Шакулова, Н. Е. Азыркы этапта Кыргызстандын калкынын кирешелеринин теңсиздиги / Н.Э.Шакулова, Р.Жакшылык кызы // КР Президентине караштуу Мамлекеттик башкаруу академиясынын жарчысы. – 2023. – № 31. – Б. 217-224. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54083400>

5. Жакшылык кызы Р., Чылабаева А.К., Жамбыл Ж.Ж. ЕАЭБ шарттарында жумушсуздукту жөнгө салуу жана Кыргызстан менен Казакстандын калкын социалдык жактан коргоо Регионалдык экономика жана башкаруу: электрондук илимий журнал. 2022. № 4 (72). eISSN: 1999-2645 P.1-17 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50083215>

6. Жакшылык К., Токтосунова З.К., Абдыраимова Ж.Ж. ЕАЭБ шарттарында Кыргызстандын айыл чарбасын өнүктүрүү жана анын калктын жашоо деңгээлине тийгизген таасири Кыргызстандын илими, жаңы технологиялары жана инновациялары. 2023. № 6 П.170-174 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54898961>

7. Жакшылык К.Р., Аракелян А.А. Чылабаева А.К., Кыргызстан менен Россиянын ортосундагы экономикалык кызматташтыктын жумушсуздукту кыскартууга жана кирешенин өсүшүнө тийгизген таасири Регионалдык экономика жана менеджмент: электрондук илимий журнал. 2023. № 2 (74). eISSN:1999-2645 P.1-16 <https://elibrary.ru/item.asp?id=54105303>

8. Жакшылык К.Р., Савина С.Е., Чылабаева А.К. Жаштардын эмгек рыногундагы суроо-талап менен сунушту эсепке алуу Кыргыз-Орус Славян университетинин жарчысы. 2023. Т. 23. № 11. ISSN: 1694-500X eISSN:1694-6839 P. 61-67 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59062846>

9. Жакшылык К.Р., Абдыжалиева А.С., Чылабаева А.К., Кыргызстандагы жаштар арасындагы жумушсуздукту жана жакырчылыкты кыскартуу боюнча мамлекеттик чаралар. Кыргызстандын илими, жаңы технологиялары жана инновациялары. 2023. № 6. ISSN: 189-193-бет <https://www.elibrary.ru/contents.asp?id=54898922>

10. Жакшылык К.Р., Савин В.Е., Чылабаева А.К. Кыргызстандын эмгек рыногундагы жаштар сегментинин статистикалык эсеби жана анализи Кыргыз-Россия Славян университетинин жарчысы. 2023. Т. 23. № 11 ISSN: 1694-500X eISSN:1694-6839 P. 54-60 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59062844>

11. Жакшылык К.Р., Чылабаева А.К., Абдыжалиева А.С. Социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө заманбап мамилелер: жашоо деңгээли, жаштардын жумушсуздугу, жумуш орундарын түзүү. Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын кабарлары. 2023. № 3. ISSN:1694-7681TeISSN:1999-2645 71-79-бб. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=54828211>

12. Жакшылык Р.Савина С.Э., Мусаев У.А. Кыргызстандын калкынын акчалай кирешелери: учурдагы абалы жана келечеги БГУнун жарчысы. 2024. № 3 (69). 194-201-беттер <https://elibrary.ru/item.asp?id=61460728>

13. Жакшылык кызы Р., Савин В.Е. Кыргызстандагы калктын кирешелери жана анын түрлөрү. Бишкек мамлекеттик университетинин жарчысы. 2023. № 2 (64). 427-431ден <https://elibrary.ru/contents.asp?id=56973702>

Жакшылык кызы Райманын 08.00.07- эмгектин экономикасы жана демографиясы адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Экономикалык өнүгүүнүн тураксыздыгынын шартында калктын кирешесин жөнгө салуу» темасында жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр. киреше, теңсиздик, жакырчылык, мамлекеттик жөнгө салуу, экономикалык өнүгүү, кирешени кайра бөлүштүрүү, социалдык адилеттүүлүк, трансферттер, салыктар, эмгек рыногу, экономикалык натыйжалуулук, бакубатчылык, социалдык коргоо системасы, жөнгө салуу ыкмалары, кирешелерди дифференциациялоо, жакырчылыкты минималдаштыруу, туруктуулук, социалдык саясат.

Изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасындагы калктын кирешелери социалдык-экономикалык категория катары, аларды бөлүштүрүү жана жөнгө салуу.

Изилдөө предмети: Туруксуз экономикалык өнүгүү шарттарында социалдык теңсиздикти жана жакырчылыкты азайтууга багытталган калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун механизмдери жана инструменттери.

Изилдөө максаты: Социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылуу жана экономикалык туруктуулукту жогорулатуу үчүн Кыргыз Республикасында калктын кирешелерин жөнгө салуунун мамлекеттик саясатын өркүндөтүү боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө ыкмалары Анализ жана синтез-калктын кирешелеринин структурасын изилдөө, алардын бөлүштүрүлүшүнө таасир этүүчү факторлорду аныктоо. Индукция жана дедукция-айрым учурларды изилдөөнүн жана гипотезаны текшерүүнүн негизинде жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрдү чыгаруу. Абстракциялоо-социалдык-экономикалык теңсиздиктин кубулуштарын жана анын себептерин теориялык жактан түшүнүү. Статистикалык анализ-кирешелер, жакырчылык жана теңсиздик жөнүндө маалыматтарды иштеп чыгуу. Динамикалык анализ-киреше структурасынын өзгөрүшүн жана динамикадагы теңсиздикти изилдөө. Индекстик анализ ыкмасы-кирешелерди бөлүштүрүү көрсөткүчтөрүн баалоо (мисалы, Джини индекси). Моделдөө-мамлекеттик саясаттын ар кандай инструменттери колдонулганда кирешелерди бөлүштүрүүдө өзгөрүүлөрдү болжолдоо.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы:

- Калктын кирешелерин изилдөө үчүн теориялык жана методологиялык ыкмаларды комплекстүү талдоо, кирешелерди бөлүштүрүүнүн теориялык аспектилерин аныктоого мүмкүндүк берди, ошондой эле калктын кирешелери түшүнүгүн толуктоо жана тактоо жүргүзүлдү;
- социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылуу жана калктын кирешелерин бөлүштүрүүдө негизсиз теңсиздикти кыскартуу жана республикада калктын жакырчылыгынын өсүшү үчүн кирешелерди бөлүштүрүү процессине мамлекеттик кийлигишүүнүн зарылдыгы негизделген;
- Кыргызстанда калктын кирешелеринин азыркы абалын, алардын түзүмүн жана өнүгүү динамикасын изилдөөнүн жүрүшүндө калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуунун азыркы системасына статистикалык баа берилди;
- калк арасында теңсиздикке жана жакырчылыктын өсүшүнө алып келүүчү калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу системасындагы негизги көйгөйлөр жана кемчиликтер негизделген жана топтолгон;
- экономиканын Туруксуз өнүгүүсүнүн шартында калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу системасын өркүндөтүүнүн жана жаңыртуунун негизги багыттары сунушталды;
- маалыматтар базасына көп факторлуу корреляциялык-регрессивдүү талдоо жүргүзүүнүн негизинде калктын кирешелеринин деңгээлинин 2030-жылга чейинки болжолу иштелип чыккан.

Колдонуу даражасы: негизги рекомендациялар жана сунуштар 2027-2031-жылдарга экономиканы өнүктүрүү программасын иштеп чыгууда Кыргыз Республикасында калктын кирешелерин жөнгө салуу жана калктын арасындагы теңсиздикти жана жакырчылыкты кыскартуу маселелерин чечүү боюнча иш-чараларды өткөрүүнүн жүрүшүндө Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция жана финансы экономика министрлигинин ишмердигинде колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү. Теориялык жана практикалык жоболор төмөнкү дисциплиналарды окутуу процессинде колдонулушу мүмкүн: "ишканалардын каржысы", "калктын кирешелерин мамлекеттик жөнгө салуу", "ЕАЭБ шарттарында тышкы эмгек миграциясы", "ишкердик", "чакан жана орто бизнес".

РЕЗЮМЕ

диссертации Жакшылык кызы Раймы тему: «Регулирование доходов населения в условиях нестабильности экономического развития» на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – экономика труда и демография.

Ключевые слова. доходы, неравенство, бедность, государственное регулирование, экономическое развитие, перераспределение доходов, социальная справедливость, трансферты, налоги, рынок труда, эффективность экономики, благосостояние, система социальной защиты, методы регулирования, дифференциация доходов, минимизация бедности, стабильность, социальная политика.

Объект исследования: Доходы населения в Кыргызской Республике как социально-экономическая категория, их распределение и регулирование.

Предмет исследования: Механизмы и инструменты государственного регулирования доходов населения, направленные на снижение социального неравенства и бедности в условиях нестабильного экономического развития.

Цель исследования: Разработать научно-обоснованные рекомендации по совершенствованию государственной политики регулирования доходов населения в Кыргызской Республике для обеспечения социальной справедливости и повышения экономической стабильности.

Методы исследования Анализ и синтез – для изучения структуры доходов населения, выявления факторов, влияющих на их распределение. Индукция и дедукция – для выведения общих закономерностей на основе изучения частных случаев и проверки гипотез. Абстрагирование – для теоретического осмысления явлений социально-экономического неравенства и его причин. Статистический анализ – для обработки данных о доходах, уровне бедности и неравенства. Динамический анализ – для изучения изменений структуры доходов и неравенства в динамике. Метод индексного анализа – для оценки показателей распределения доходов (например, индекса Джини). Моделирование – для прогнозирования изменений в распределении доходов при применении различных инструментов государственной политики. Корреляционно-регрессионный анализ – для выявления зависимости между доходами населения и ключевыми экономическими параметрами.

Научная новизна полученных результатов состоит в следующем:

- Проведенный комплексный анализ теоретико-методологических подходов к исследованию доходов населения, позволил выявить теоретические аспекты распределения доходов, а также сделано дополнение и уточнение понятия доходы населения;
- обоснована необходимость государственного вмешательства в процесс распределения доходов для обеспечения социальной справедливости и сокращения необоснованного неравенства в распределении доходов населения и рост бедности населения в республике;
- В ходе исследования современного состояния доходов населения, их структуры и динамики развития в Кыргызстане дана статистическая оценка современной системы государственного регулирования доходов населения;
- обоснованы и сгруппированы основные проблемы и недостатки в системе государственного регулирования доходов населения, приводящие к неравенству среди населения и росту бедности;

- предложены основные направления совершенствования и обновления системы государственного регулирования доходов населения в условиях нестабильного развития экономики;
- разработан прогноз уровня доходов населения до 2030 года на основе проведения многофакторного корреляционно-регрессивного анализа базы данных.

Степень использования: Основные рекомендации и предложения могут быть использованы в деятельности Министерства экономики и коммерции и экономики финансов КР в ходе проведения мероприятий по решению проблем регулирования доходов населения и сокращения неравенства, и бедности среди населения в Кыргызской Республике при разработке программы развития экономики на 2027-2031 годы.

Область применения. Теоретические и практические положения могут применяться в процессе преподавания дисциплин: «Финансы предприятий», «Государственное регулирование доходов населения», «Внешняя трудовая миграция в условиях ЕАЭС», «Предпринимательство», «Малый и средний бизнес».

SUMMARY

dissertation by on the topic Zhakshylyk kyzy Raima dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.07 – Labor economics and demography.

Key words. income, inequality, poverty, government regulation, economic development, income redistribution, social justice, transfers, taxes, labor market, economic efficiency, welfare, social protection system, regulation methods, income differentiation, poverty minimization, stability, social policy.

Research object: Population income in the Kyrgyz Republic as a socio-economic category, its distribution and regulation.

Research subject: Mechanisms and instruments of government regulation of population income aimed at reducing social inequality and poverty in the context of unstable economic development.

Research objective: To develop scientifically based recommendations for improving the government policy of regulating population income in the Kyrgyz Republic to ensure social justice and increase economic stability.

Research methods Analysis and synthesis - to study the structure of population income, identify factors influencing their distribution. Induction and deduction - to derive general patterns based on the study of particular cases and testing hypotheses. Abstraction - for theoretical understanding of the phenomena of socio-economic inequality and its causes. Statistical analysis – for processing data on income, poverty level and inequality. Dynamic analysis – for studying changes in the structure of income and inequality over time. Index analysis method – for assessing income distribution indicators (for example, the Gini index). Modeling – to predict changes in income distribution when using various public policy instruments. Correlation and regression analysis – to identify the relationship between population income and key economic parameters.

The scientific novelty of the obtained results is as follows:

- The conducted comprehensive analysis of theoretical and methodological approaches to the study of population income, allowed us to identify theoretical aspects of income distribution, and also made an addition and clarification of the concept of population income;
- the need for state intervention in the process of income distribution to ensure social justice and reduce unjustified inequality in the distribution of population income and the growth of poverty in the republic is substantiated;
- In the course of the study of the current state of population income, their structure and development dynamics in Kyrgyzstan, a statistical assessment of the modern system of state regulation of population income is given;

- the main problems and shortcomings in the system of state regulation of population income, leading to inequality among the population and an increase in poverty, are substantiated and grouped;
- the main directions for improving and updating the system of state regulation of population income in the context of unstable economic development are proposed;
- a forecast of the population's income level up to 2030 was developed based on a multifactorial correlation-regression analysis of the database.

Degree of use: The main recommendations and proposals can be used in the activities of the Ministry of Economy and Commerce and Economy and Finance of the Kyrgyz Republic in the course of events to address the problems of regulating the income of the population and reducing inequality and poverty among the population in the Kyrgyz Republic when developing an economic development program for 2027-2031.

Scope. Theoretical and practical provisions can be used in the process of teaching the disciplines: "Finance of enterprises", "State regulation of population income", "External labor migration in the context of the EAEU", "Entrepreneurship", "Small and medium business